

Angreppets och undandragandets kommunism

Marcel

[V]i kommer att vara reaktionärer och revolutionärer, kättare och profeter. Vi har aldrig stått längre ifrån och närmare Marx! Vår motsägelse är endast hans motsägelse som uppstod under hans teoretiska utveckling. (J.L. Darlet, *Brev till Jacques Camatte*)

Vi har ofta beskrivit kommunismen som proletariats rörelse inom men mot kapitalismen. Vi har utgått från att denna rörelse, dvs. arbetarklassens klasskamp, på *dialektiskt* manér både producerat och producerats av kapitalförhållandet. Vi har därför hävdad att det är denna motsättning som ger kapitalet möjlighet att utvecklas. Utifrån denna utgångspunkt har vi analyserat denna paradox som den faktiska motsättningen mellan arbete och kapital. Vi har i många olika sammanhang berört och diskuterat detta och med hjälp av militanta undersökningar har vi försökt att beskriva hur denna motsättning framträder i verkligheten. En text som undersöker och definierar denna paradox – det vill säga proletariats verkliga rörelse – rent begreppsligt, har emellertid saknats och länge varit önskvärd.

Vårt syfte med denna essä var därför ursprungligen att definiera kommuniseringen och den kommunistiska rörelsen, samt förklara varför vi såg kommunismen som identisk med proletariats motsättning mot kapitalet. Den ursprungliga tanken var således att undersöka det som Antonio Negri och Michael Hardt i *Imperiet* kallar *viljan att vara mot*. Detta förändrades under resans gång. För under tiden som arbetet med denna essä fortgick utvecklades våra perspektiv radikalt. Vi övergav helt och hållet marxismens mytologi om proletariats, vilket i sin tur ledde till att vi kritiserade den del av vår dialektik som hävdade att kommunism är ett resultat av en intern motsättning i kapitalförhållandet. Detta innebär inte att vi förnekar den dialektiska processen mellan arbete och kapital. Det som förändrades var inte synen på kapitalet, utan vår förlegade uppfattning av revoltens karaktär. I bjärt kontrast till det vi hävdad tidigare – nämligen att kommunismen är ett ännu-icke som förnekas framträdande, och som därför måste födas genom förintandet av kapitalets organisering av arbetarklassen – så insåg vi nu att kommunismen måste förstås som en ”maskinell” produkt snarare än ett fenomen som föds ur kapitalförhållandet. Kommunismen blockerar och förintar kapitaldialektiken, den upphäver den inte. Detta var den enda vägen som lät oss undvika all teleologi och metafysik, samtidigt som det behöll vår användning av Marx’ kritik av den politiska ekonomin intakt. Vi hävdar därför idag att kommunismen måste förstås som något som skapas artificiellt, till skillnad från något som föds av interna motsättningar.¹ Kort sagt: kommunismen sker trots kapitalismen och inte på grund av kapitalismen, men detta ”trots” innebär emellertid att den kausala, logiska och materiella orsaken till kommunismen är kapitalet självt.²

¹ Läsaren kommer att upptäcka att detta inte på något sätt innebär att vi hamnat i en utopisk eller socialdemokratisk/leninistisk position. I sådana fall skulle vi redan idag söka materiella medel för att förverkliga morgondagens samhälle. Detta skulle göra att vi återigen hamnade i den teleologi som vi säger oss vilja överge. Utvecklandet av det som är idag, är endast utvecklandet av dagens samhälle, dvs. kapitalets materiella gemenskap. Den enda verkande orsak som kommunismen kan ha i kapitalismen är flykten från kapitalet. Det är övergivandet, och inte utvecklandet, som kan ge oss kommunism. Denna fokus på flykt är en konsekvens av vår vilja att vidareutveckla den tidigare insikten om att kommunismen inte kan förstås som fortsättningen på kapitalet, utan endast som dess förintande. Vårt begär att överge av kapitalismen grundar sig inte på att kapitalet blivit en parasit som Michael Hardt och Antonio Negri hävdar – vi är inte förfallsteoretiker. Vi fokuserar idag på övergivandet, eftersom kommunismen endast kan produceras genom att människor överger de praktiker som konstituerar den kapitalistiska abstrakta maskinen.

² Även om vi kommer att ta upp detta senare i texten, delvis med samma argumentation, tror vi att det bör påpekas redan inledningsvis att vår vilja med denna essä inte är att angripa det som brukar kallas *determinism*. För att exempelvis likt Gilles Dauvés och Karl Nesics senare arbeten (ett bra exempel är ”Att arbeta eller inte arbeta?” i *riff-raff* #5) belysa den fria och subjektiva handlingen som en nödvändig ingrediens i den kommunistiska revolten. I själva verket vill vi faktiskt försvara den så kallade determinismen och försöka påvisa dess egentliga radikalitet. Detta eftersom vi hävdar att varje akt, och då här vi inte bara så kallade ”fria handlingar” i åtanke utan åsyftar även rent kognitiva fenomen som den ”fria viljan”, vilar på en grund som orsakar den. Det som determinerar en fri handling är exempelvis den fria viljan som i sin tur determineras av ett motiv. Detta betyder att även den så kallade subjektivismen är en determinism då den fria handlingen är determinerad av ett fritt handlande subjekt. Fast vi vill självklart inte kritisera subjektivismen utifrån den enfaldiga åsikten att vi alltid kan finna en kausal kedja av föregående praktikmönster, viljor och motiv som orsakar den nuvarande viljan och handlingen. Inte heller vill vi påvisa den självklarhet som dialektiska materialister brukar häva ur sig, nämligen att det finns en ständig växelverkan mellan nödvändighet och kontingens. Utan det vi hävdar är faktiskt att determinismen är frihetens betingelse, för den ger oss insikten om att frihet är att agera mot den disposition som determinerar oss. Om proletariats exempelvis är predestinerat att producera kapitalism kan kapitalismen endast upphöra om proletariats förnekar sin roll som proletariat för att bli något annorlunda. Om kommunismen således är en fri handling, då är den fri på grund av att den innebär att människor frigör sig från det som bestämmer dem, och mobiliserar dem, till de specifika subjekt som de idag konstituerar. Följaktligen kan vi utifrån filosofen G.W. Leibniz’ teori om möjliga världar säga att kommunismen är en möjlig värld som inte är omöjlig utan inkompossibel med den faktiskt existerande världen. Det som litet pretentiöst brukar kallas revolutionärens uppgift är därför att divergera de serier av praktiker (exempelvis produktionen av mervärde) som gör kapitalismen till den aktuella världen (vilket även innebär att kommunismen blir inkompossibel). Genom detta kan

Denna essä är på samma gång en undersökning som den är en läsning. Det är en undersökning i så måtto att den försöker definiera kapital och kommunism, men samtidigt är texten en läsning av Marx' opublicerade sjätte kapitel från Kapitalets första band – *Den omedelbara produktionsprocessens resultat* – som vi tror är en nyckel till förståelsen av dagens situation och av kapitalet som sådant.

Essän är uppdelad i fem olika avsnitt. Den röda tråden genom dem alla är förhållandet mellan teori och praktik, det vill säga den kommunistiska teorins organisatoriska betydelse. De första två avsnitten definierar kapital och arbete, beskriver relationen mellan dessa två entiteter, samt redogör för de praktiska konsekvenser detta får för revolutionärer idag. Det andra avsnittet diskuterar dessutom kapitalets behov av att erövra framtiden och organisera tiden "tidsligt". Det tredje avsnittet undersöker skillnaden mellan formell och reell underordning. I detta avsnitt undersöks också förvandlingen av det konkreta arbetet³ som den reella underordningens generalisering innebär. Den fjärde delen av essän är en diskussion om praktisk reflexivitet och hur denna metod skiljer sig från leninistiska och vänsterkommunistiska perspektiv. Denna del innehåller även en begreppsdefinition av kommunismen, samt en diskussion om kommuniseringens två framträdelseformer. Det femte och avslutande avsnittet är mer direkt organisatoriskt och praktiskt relaterat, då den presenterar en partiteori och förslag till framtida undersökning med hjälp av kommuniseringstypologin som presenterades i den fjärde delen.

Kapitalets tautologi: arbete och arbete

Så länge som arbetarklassen definierar sig utifrån en uppnådd status, eller utifrån en teoretiskt erövrad stat, så framstår den endast som "kapital", som en del av kapitalet (variabelt kapital) och lämnar aldrig kapitalets plan. (Gilles Deleuze och Félix Guattari, *A thousand plateaus*)

Det är bekant att kapital är ackumulerat abstrakt arbete. Trots att det finns en skillnad mellan de två entiteterna är bägge delar av en och samma dialektiska process. Kapitalförhållandet – den pendlande, sammanfogande och dialektiska rörelsen mellan arbete och kapital – gör att arbete blir kapital, men de två distinkta delarna måste föras samman genom ett annat element – penningen – för att förenas. Å andra sidan får penningen sin makt genom kapitalförhållandet. För penningens funktion är att sammanföra cirkulationen och produktionen. Cirkulationsprocessen påbörjas genom att penningen (G) köper en vara (W): $G - W$, men som Marx skriver – att denna cirkulationsprocess:

... avbrytes av produktionsprocessen P, där arbetskraften A och produktionsmedlen P_m , som inköptes på marknaden, förbrukas som materiella och värdemässiga beståndsdelar av det produktiva kapitalet. Resultatet av denna konsumtion är en ny vara, W' , som har undergått en förändring både materiellt och värdemässigt. Den avbrutna cirkulationsprocessen $G - W$ måste kompletteras med varuförsäljningen $W - G$. Men som bärare av omsättningens andra och avslutade fas framträder nu W' , en materiellt olikartad vara av större värde.⁴

Värdet förmeringen sker "under metamorfosen P, produktionsprocessen, som förmedlar kapitalets verkliga metamorfos i motsats till varucirkulationens rent formella formförändringar."⁵ Värdet förmeringens garant är det abstrakta arbetet. Det abstrakta

därför kommunismen bli den kompossibla världen, den aktuella. (Leibniz lanserar bland annat teorin om möjliga världar för att skildra den mänskliga friheten. Att Adam och Eva inte lockas av ormen och låter bli att äta av frukten i äppelträdet är exempelvis inte en omöjlighet, utan endast en handling som blir inkompossibel med vår aktuella värld eftersom den de facto skett. Och om den inte skett då hade Adam och Eva inte varit Adam syndaren och Eva syndaren, utan Adam icke-syndaren och Eva icke-syndaren, vilket skulle producerat helt andra serier i världen, som i sin tur hade skapat en helt annan värld. I den faktiskt existerande, det vill säga den aktuella världen, är fallet sådant att Adam och Eva bröt mot Guds förordningar, de åt av äpplet. För en diskussion om detta med frihet och möjliga världar se kapitel fem i Gilles Deleuzes bok om Leibniz: *Vecket* utgiven av Glänta produktion 2004.) Denna divergering av de serier av praktiker som individuerar de kapitalistiska individerna är följaktligen inte en produkt av de subjekt som befolkar vår värld idag, utan det är en produkt trots samtidens individuation. Trots de alltför samtida och kapitalistiska individerna.

³ Marx skiljer på konkret och abstrakt arbete. Det konkreta arbetet är det faktiska arbetet som krävs för att producera ett specifikt bruksvärde. Men det abstrakta arbetet, det vill säga det bytesvärdesättande arbetet, är likgiltigt för bruksvärdenas och arbetets specifika form. Marx skriver följande om detta: "I och med att det bytesvärdesättande arbetet är likgiltigt för bruksvärdenas speciella material är det också likgiltigt för själva arbetets speciella form. De olika bruksvärdena är vidare produkter av olika individers verksamhet, alltså resultat av individuellt olika arbeten. Som bytesvärden utgör de emellertid likartat arbete utan åtskillnad, dvs. arbete i vilket de arbetandes individualitet utplånats. Bytesvärdesättande arbete är därför *abstrakt, allmänt* arbete" (*Till kritiken av den politiska ekonomin* s. 17–18).

⁴ Marx, *Kapitalet* band II, s. 46

⁵ Ibid. s. 47

arbetet är det bytesvärdesättande arbetet, arbetskraften, som är den vara som kapitalet måste köpa för att kunna generera värde. Arbetskraft måste köpas för att det skall bli kapital. Är alltså köpt arbete kapital? Ja, men även då arbetskraft är köpt existerar det en differens mellan arbete och kapital, och den består i att de två abstraktionerna förkroppsligas i olika samhällsgrupper; proletariatet och borgarklass. Proletariatet exploateras av kapitalet, men denna klass existens är betingad av kapitalets förmedling. Arbetarklassen är avhängig arbetskraften. Utan denna vara skulle arbetarklassen inte existera. Samtidigt är arbetskraften avhängig kapitalet, liksom kapitalet är beroende av arbetskraften. Vi ser alltså att arbetarklassen är den klass som gör kapitalförhållandet möjligt.

Arbetarklassen är en exploaterad klass eftersom den exploateras genom att en kapitalist eller en byråkrat (som exempelvis agerar för en stat) köper en viss kvantitet tid av arbetaren, arbetskraften. Arbetaren blir dock inte betald för allt det arbete hon utför. Det obetalda arbetet är merarbete och detta merarbete genererar mervärde, vilket kapitalisten senare (efter att ha sålt sina varor) kan inkassera som vinst och därmed mer pengar. Dessa nya pengar är emellertid inte i sig kapital, utan de blir endast kapital om de investeras i ny arbetskraft, så att nytt värde kan skapas. Kapital bygger således på bytesvärdesättande arbete som genererar bytesvärde, men detta bytesvärde skall i sin tur därtill möjliggöra ännu mer bytesvärde. Som vi nu märker är kapitalet ett samhälleligt förhållande, inte exempelvis en fabrik eller en spinnrock. Snarare är kapitalet det förhållande som organiserar arbetet i fabriken eller vid spinnrocken på ett visst sätt, nämligen genom att lönearbetare arbetar i fabriken eller med att spinna. Kapitalet sätter arbetskraft i arbete och exploaterar denna arbetskraft på mervärde genom merarbete. Detta bevisar att det kan finnas kapitalism utan kapitalister (som i Sovjet), men att kapitalism aldrig kan existera utan ett exploaterat proletariat, det vill säga en klass av lönearbetare. Om sedan denna klass arbetar i fabriker, sjukhus eller på kontor är helt egalt.

Vi kan konstatera att kapital innebär ett samhälleligt förhållande vars verkande syfte (och orsak) är produktion av mervärde. Kapitalets essens är således värde, men för att denna essens skall kunna existera krävs det att produktionen är ordnad utifrån ett specifikt mönster. Kapitalets samhälleliga förhållande har således en materiell existens. Detta kan tyckas självklart, men det är viktigt att påpeka, för vi kan inte separera kapitalets form (den verkliga organiseringen av arbetet) från dess innehåll (produktion av mervärde som skall möjliggöra ytterligare mervärde). Borgarklassen och arbetarklassen är följaktligen inte endast karaktärsmasker som förkroppsligar ett specifikt innehåll, utan snarare *är* dessa klassers framträdande identiskt med de samhälleliga förhållanden som producerar kapitalismen. För Hegel, och även för Marx, är det fundamentalt att essensen uppträder som sitt framträdande. Det vill säga kapitalismens essens (det abstrakta arbetet, varuformen etc.) framträder som ytterst påtagliga normaliteter: arbete, pengar osv. Det finns alltså ingen essens bakom framträdandet, inget innehåll bakom formen, utan de är oskiljaktiga fenomen. Detta betyder att Marx' abstraktioner som arbete, utbyte och kapital är konkreta och faktiska abstraktioner. De är sinnliga och bestämda av den historiska epok, kapitalismen, som de existerar i:

Arbetet är inte något "vagt"; det är alltid ett bestämt arbete, inte arbete i allmänhet, som man köper och säljer. Det är inte bara arbetet, vars beskaffenhet bestäms av objektet, även objektet bestäms av arbetets specifika beskaffenhet.⁶

Framträdandet följer av essensen, men samtidigt är essensen sitt eget framträdande. Det kapitalistiska samhälleliga förhållandet är inte placerat immanent i produktionen, utan dess essens är sitt eget framträdande: det vill säga lönearbetare som arbetar och svettas i fabriker eller lönearbetare som arbetar vid spinnrockar. Kapitalism innebär därför klassamhälle och klassernas existens ger i sig upphov till fiendskap, samtidigt som klasserna konstitueras genom denna fiendskap. Klass mot klass, arbetare försöker fly arbetet och borgarklassen/staten försöker påtvinga de arbetande merarbete. De senare njuter av sin alienation, medan de förra lider och tvingas arbeta av den. Utifrån ovanstående resonemang blir det klart att den tes som den slovenske filosofen Slavoj Zizek driver i sin bok *Ideologins sublima subjekt*, nämligen att kapitalismen definieras genom sina symtom, är fullständigt felaktig. Zizek påstår att kapitalismen definieras genom de abnormiteter som kapitalismen ger upphov till, exempelvis kriminalitet, krig och svält. Eftersom denna i botten freudianska symtomteori, en insikt som Jacques Lacan utvecklade, även är felaktig när det gäller förklaringen av en enskild människas psyke, blir den nästintill löjväckande när den används för att förklara ett samhälleligt system. Ett samhälles extremiteter förklarar det aldrig. Det är det motsatta som är fallet: ett samhälles normalitet förklarar dess symtom och extremiteter. Det är bland annat jakten på värde och profit som skapar krig, det är inte krig som skapar mervärde även om krig kan underlätta och intensifiera produktionen av

⁶ Marx, *Filosofins elände* s. 55

mervärde. Eller kanske är det bättre att uttrycka sig så här: det är det kapitalistiska samhällets normaliteter, som produktion av mervärde, som gör att exempelvis krig och kriminalitet får kapitalistiska framträdelseformer. Det vill säga profit och mervärde är determinerande faktorer för krigets och kriminalitetens tekniska komposition under kapitalismen. Knarksyndikat och andra kriminella ligor tvingas exempelvis att använda sig av banker och liknande normala kapitalistiska verksamheter för att tvätta pengar och krigförande parters aktiviteter är determinerade av kapitalistiska fenomen som exempelvis klasskamp och ekonomiska kriser.

Identifikationen mellan framträdande och innehåll gör att vi kan övervinna en av Marx' svagheter, nämligen hans utvecklingsoptimism. Denna tendens i Marx' tänkande uttrycktes sällan explicit, men som Gilles Dauvé har påpekat är den i vissa verk, speciellt de politiska, en underliggande logik.⁷ Marx' tidstypiska upplysningstänkande och framstegsoptimism ser produktivkrafterna som neutrala fenomen vars utveckling fjättras och bromsas av borgarklassen. Proletariatet skall därför frigöra produktivkrafterna från de fjättrar kapitalismen ger dem: socialism blir på detta vis rent logiskt arbetarmakt och elektrifiering, och kommunismen blir en utopi om ett samhälle där allting existerar i överflöd. Denna tendens hos Marx utvecklades av Engels, samt av den Andra och Tredje internationalens marxism, och i sin mest vulgära form framträdde den i Lenins förfallsteori.⁸ Denna produktivistiska marxism är inte bara gemensam för socialdemokratien och leninismen, utan även vänsterkommunismen kan inkluderas i den. Dess utgångspunkt är att det existerar en motsättning mellan det industriella produktionssystemet och det borgerliga distributionssystemet. Utifrån detta blir kommunismen en fråga om socialisering av det industriella produktionssystemet och utvecklande av ett nytt distributionssystem. Vanligtvis har denna teori lett till att finanskapitalet utpekats som proletariatets huvudfiende, vilket i sin tur skapat en bristande förståelse för industrikapitalets och totalkapitalets funktion. I nazismen, fascismen och leninismen kan vi rent praktiskt se vad de teorier som utpekar finanskapitalet som en parasiterande sektor, samtidigt som industrikapitalet anses vara en utvecklande kraft, har lett till. Det är intressant att notera att det är "socialdemokratiska" och humanistiska organisationer, till exempel Attac, som idag är arvtagarna till den politiska trend som rent historiskt tagit sitt mest kraftfulla uttryck i stalinism, fascism och nazism. De teorier som identifierar kommunism (eller socialism för den delen, även så kallad nationalsocialism) med produktivkrafternas utveckling separerar form från innehåll eller vice versa. Kapitalet analyseras inte som en totalitet, som ett förhållande som framträder på ett givet sätt, utan istället ser man produktivkrafternas framträdelseform som något neutralt och kapitalismens ojämlikhet reduceras till en problematik som endast gäller produktivkrafternas förvaltning och distribution. Det enda som skall förändras enligt dessa socialismerna på vänster- och högerkanten är således produktionsförhållandena. Produktivkrafterna skall däremot lämnas intakta. Idag kan vi se att vad de så kallade övergångssamhällena – socialismerna – lett till. Socialism innebär socialisering, demokratisering och generalisering av lönearbetet och därför även onödigt mänskligt lidande.

Det har emellertid påpekats av många moderna marxister att det hos Marx finns en annan tendens än den ovan beskrivna, och att denna andra tendens är en öppning för en egentlig förståelse av produktivkrafterna. Denna andra – eller kanske första – Marx analyserade inte produktivkrafterna som neutrala entiteter, utan hävdade att de, precis som produktions- och distributionsförhållandena, har en klassmässig och kapitalistisk funktion.⁹ Innehållet separeras inte från formen, utan man konstaterar att innehållet framträder som sitt framträdande. Det kapitalistiska samhälleliga förhållandet innebär en specifik organiserad kombination av både produktivkrafter och produktionsförhållanden, och det är detta som måste förändras.

För att exemplifiera detta samband mellan kapitalets essens och framträdelseform hos Marx kommer vi att använda oss av Marx' klassiska opublicerade sjätte kapitel från *Kapitalets första band, Den omedelbara produktionsprocessens resultat*. I en diskussion om varans dubbelkaraktär skriver Marx att vad "beträffar *bruksvärdet*, så var dess säregna innehåll, dess närmare bestämdhet, fullständigt ointressant för varans begreppsbestämning."¹⁰ Detta innebär att om ett ting skall bli en vara måste detta ting innefatta ett bytesvärde. För varuformen är bytesvärdet det primära och för begreppsdefinitionen av varan är bruksvärdet likgiltigt. (I verkligheten har emellertid bruksvärdet en roll eftersom det är detta bruksvärde som konsumenten vill komma åt.) Marx hävdar dock att det är annorlunda för "*bruksvärdet* hos de varor som fungerar i produktionsprocessen. Genom *arbetsprocessens* natur uppdelas genast produktionsmedlen i *arbetsföremål* och *arbetsmedel*, eller närmare bestämt *råmaterial* på den ena sidan, *redskap*, *hjälpstansor* osv. på den andra. Detta är *bruksvärdets formbestämningar*, som

⁷ Dauvé, *Vägrandets dynamik* s. 128–130 (kapitlet "Vi återvänder till öst – och hälsar på hos Marx")

⁸ Se riff-raff #6 om en diskussion kring detta.

⁹ Panzieri och Tronti är två italienska marxister som utvecklat dessa tankegångar hos Marx. Se exempelvis *The capitalist use of machinery* av Panzieri samt *Social capital* av Tronti. Jacques Camatte och Gilles Dauvé är två franska kommunister som även de försökt sig på detta, om än inte på samma sätt som de italienska marxisterna. Se Gilles Dauvé, *Vägrandets dynamik* och Jacques Camatte, *Community and communism in Russia*.

¹⁰ Marx, *Den omedelbara produktionsprocessens resultat* s. 585

framspringer ur själva arbetsprocessens natur, och sålunda har – med avseende på produktionsmedlen – bruksvärdet närmare formbestämts.”¹¹ Bruksvärdena i produktionsprocessen är således inte triviala i ”teorin”. Dessa bruksvärden spelar en direkt roll i klassorganisationen, eftersom de är nödvändiga funktioner i organiseringen av arbetet. Detta gäller inte bara övervakningsmekanismer som stämpelur och liknande, utan att hela den kapitalistiska objektiviteten, det vill säga produktionsmedel och produktivkrafter, är i sig klassbestämd. Marx skriver själv att: ”*Bruksvärdets formbestämning* blir här i sig själv väsentlig för utvecklandet av det *ekonomiska förhållandet*, den *ekonomiska kategorin*.”¹² De kapitalistiska varornas bruksvärden är således inte några neutrala fenomen, utan de är formbestämningarna av kapitalismens ekonomiska förhållanden. När vi diskuterar detta får vi inte glömma bort att för Marx är det arbetskraften som är grunden för kapitalets ekonomiska förhållande. Detta leder till att vi, utifrån ovanstående passus om bruksvärdenas funktion i produktionsprocessen, kan deducera att inte heller de bruksvärden som formbestämmer reproduktionen av arbetskraften är neutrala, utan klassbestämda. För den enskilde arbetaren representerar penningen ”*ingenting* annat än de *livsförnödenheter* som *befinner sig på marknaden* (eller som förts dit på vissa villkor) och som ingår i arbetarens individuella konsumtion. Penningen är blott en förvandlad form av dessa livsförnödenheter vilken arbetaren återförvandlar till livsförnödenheter så snart han emottagit den.”¹³ Men dessa *livsförnödenheter*s bruksvärden framträder i en kapitalistisk form. De autonomistiska och situationistiska teoretiker som härrör klasskampen från varuförhållandet missförstår därför bruksvärdenas kapitalistiska dimension. Detta eftersom de identifierar kommunismen med befriandet av bruksvärden, vilket i sin tur gör att de blir blinda för att kapitalets originalitet är exploateringen av arbetskraften (dvs. produktionen av mervärde), snarare än varuformen. Detta innebär att den kommunistiska revolutionen även måste revolutionera de kapitalistiska bruksvärdena. Denna förvandling kommer förstas inte innebära att människor under kommunismen inte kommer att behöva använda sig av bruksvärden. Revolution är mutering, förändring, inte förintande. Om vi använder oss av mat som exempel innebär detta blott att den mat som kommer att förtäras i kommunismen säkerligen kommer att vara annorlunda än den som serveras idag. Faktum är att nya former av förhållanden till mat ofta sprids i revolutionära perioder. I historiska upprorssituationer kan vi se hur fattiga stormat lyxkrogar och haft orgier som först avslutats när upproret slagits ned. I andra situationer har fattiga bönder kämpat till sig rätten till jakt, medan i ytterligare andra nya kosthållningar som vegetarianism och fasta utvecklats.

Marx påpekar faktiskt att man i själva verket inte kan förneka att arbetarens konsumtion av livsförnödenheter måste ”inbegripas i arbetsprocessen på samma sätt som maskinernas konsumtion av *matières instrumentales* inneslutes däri, så att arbetaren blott ter sig som ett redskap som köpts av kapitalet, och som för att fungera kräver konsumtionen, tillsatsen av en viss mängd livsförnödenheter såsom sina *matières instrumentales*.”¹⁴ Utifrån detta är det klart att det är felaktigt att beskriva bruksvärdet som ett ”neutralt” element och bytesvärdet som det specifikt kapitalistiska i varan. Konsumtionssamhället har förvisso producerat en mängd nya begär och sensibiliteter hos den moderna människan (vem känner sig idag inte naken utan Internet och mobiltelefon?), men detta beror endast på att även arbetskraftens reproduktion är en marknad möjlig att expandera, genom att nya begär stimuleras och produceras hos de enskilda konsumenterna. Under den reella underordningen utvecklas dessutom bruksvärdenas formbestämning av produktionsprocessen, det vill säga den materiella organiseringen av det ekonomiska förhållandet, genom att den med Marx’ ord blir ”specifikt kapitalistisk”. Denna specifika kapitalistiska organisering av produktion och reproduktion åstadkommer det filmskaparen, författaren och poeten Pier Paolo Pasolini har kallat för en antropologisk revolution.¹⁵ Den antropologiska revolutionen sammanjämkar människornas behov med kapitalismens behov, det vill säga allt det vi begär försöker kapitalismen ge oss via värdet som förmedling. Denna kapitalisering av de mänskliga behoven och begären har några av vår tids bästa tänkare, exempelvis Jacques Camatte och Antonio Negri, beskrivit. Enligt dem har människan i sig blivit en kapitalistisk varelse och begär därför sin egen underordning.¹⁶ Detta betyder dock inte att människor begär sitt arbete exempelvis, utan det betyder att människor begär de pengar och de livsförnödenheter, dvs. de bruksvärden, som arbetet och lönen kan ge dem.¹⁷ Men då dessa livsförnödenheter s bruksvärden är

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Ibid. s. 588

¹⁴ Ibid. s. 589

¹⁵ Pasolini, *Utveckling och framsteg* s. 125ff (”Skiss över den antropologiska revolutionen i Italien”)

¹⁶ Se Camatte, *This world we must leave and other essays* samt Negri och Hardt, *Imperiet*.

¹⁷ Vi använder oss av ordet begär i den mening Gilles Deleuze och Félix Guattari använder sig av ordet. Ett begär är inte synonymt med ett behov, utan begär är den kraft som konstituerar samhällen, individer och andra formationer. Begäret kommer således före, eller innan, samhällets konstitution. Detta innebär emellertid inte att begäret är godtyckligt, eftersom det determineras av samhället eller individens organisering. Begäret uppträder via begärsmaskiner och dessa maskiner är de komponenter och framträdelseformer som begären tar. Samtidigt är begärsmaskinerna bestämda av de begär

kapitalismens formbestämning, leder begären i sig till att det som eftersträvas är den egna underordningen.¹⁸

Under den reella underordningen finns det ingen tid eller plats utanför kapitalet. Detta leder till att arbetaren inte bara förkroppsligar arbetet utan även kapitalet, bland annat genom sin roll som konsument. I sin bok *Capital and community* påpekar Jacques Camatte att Marx kallar kapitalets reella subsumtion av arbetet just för *Subsumtion* och inte för *Unterordnung*. *Unterordnung* är det tyska ordet för underordning medan *subsumieren* visserligen också betecknar detta, men dess betydelse är egentligen att inkludera något. Detta tycks innebära att när Marx skrev om kapitalets reella subsumtion av arbetet så menade han att arbetet verkligen inkluderas i kapitalet. Kapitalet inkarneras således i arbetaren. Camatte skrev därför följande om den reella subsumtionen av arbetet:

Kapitalet kan endast göra detta genom att tillägna sig arbetskraft, och här, liksom i tyskan, ska ”tillägna sig” (*sich aneignen*) ses bokstavligt, i sin starkaste betydelse. Under perioden av formell underordning lyckas inte kapitalet att underordna, och därmed inkorporera, arbetskraften, vilken förblir utanför det, gör uppror mot det upp till en nivå som utgör en fara för processens utveckling, då kapitalet är fullständigt beroende av den. Men införandet av maskinerna omvandlar allt. Kapitalet blir härskare över all den verksamhet som proletariatet utför i fabriken. Kapitalet inkorporerar den mänskliga hjärnan, tillägnar sig den med utvecklandet av cybernetik: med datoriseringen [computing] skapar det sitt eget språk, kring vilket det mänskliga språket måste forma sig etc. Nu är det inte endast proletäerna – de som producerar mervärde – som är inordnade [subsumed] under kapitalet, utan alla människor, varav den större delen proletariseras. Det är den reella underordningen av samhället, en underordning i vilken alla människor blir kapitalets slavar (= generaliserat slaveri som överensstämmer med det asiatiska produktionssättet).

Sålunda är det inte längre blott arbetet, ett definierat och specifikt moment i den mänskliga verksamheten, som är underordnat och inkorporerat i kapitalet, utan hela mänsklighetens livsprocess. Kapitalets inkarnationsprocess (*Einverleibung*) som började i Väst för omkring femhundra år sedan, är nu fulländad. Kapitalet är nu den allmänna tillvaron [the common being], människans förtryckare.¹⁹

Individen blir med denna förvandling således variabelt kapital även utanför och rentav innan arbetslivet, och som Pasolini skrev leder detta till att arbetaren förkroppsligar klasskonflikten som helhet. ”Arbetaren utgör i sig en motsättning.”²⁰ Den enskilde arbetaren blir genom kapitalets antropologiska revolution innesluten i den kapitalistiska dialektiken. Den enskilde arbetaren blir ett kapitalistiskt mikrokosmos, en liten tillverkningsindustri. Alltmer grupper av människor och samhällsskikt proletariseras, förvandlas till arbetare. Pasolini insåg emellertid att även under den reella underordningen så produceras det försök att åstadkomma utsidor, det vill säga sfärer och förhållanden som lämnar kapitalet bakom sig. Detta sker bland annat när människor tröttnar på arbetet och det som brukar kallas för konsumtionssamhället²¹ och angriper kapitalismen genom stölder, arbetsvägran, kravaller och strejker. Pasolinis förståelse av att den enskilde människan i den reella underordningen både förkroppsligar arbetet och kapitalet gör att han utvecklar en typologi utifrån begreppen *utveckling* och *framsteg*.

Utveckling kan vi definiera som de sociala praktiker som arbetarklassens subjektivitet och konstituerande verksamhet

som konstituerar dem. Begäret har dock en tendens att åstadkomma läckage i begärsmaskinernas organisering. Detta åstadkommer förändring och utveckling.

¹⁸ Här kan det vara belysande att kortfattat beskriva 1600-talsfilosofen Baruch Spinozas syn på begär. För Spinoza är begär (*cupiditas*) en drift (*appetitus*) som man är medveten om. Enligt Spinoza strävar en människa inte efter att realisera ett begär för att det är gott, utan anser att det är gott för att hon strävar efter det. En ”kapitalistisk” människas strävan efter att realisera sina begär, genom att upprätthålla sin del i den kapitalistiska apparaten, är således något som begärs, och anses vara gott, av denna människa. Begäret – den medvetna driften – är därför mer än den enkla jakten på mat, husrum, sex etc. Begäret är även den konstituerande kraft som kommer först, det mobiliserande fenomen som determinerar subjektets disposition och habitus. Begär producerar därför ordningar och subjekt. För Spinoza finns det en strävan (*conatus*) i alla ting, en strävan att existera och utveckla sina potentialer. Arbetskraftens strävan är således att existera som arbetskraft. Frågan som Deleuze ställer i Spinozas efterföljd – varför människan begär sin egen repression – ger Spinoza i *Etiken* ett ganska enkelt men ändå belysande svar på: ”Det begär som består av kunskapen om det goda och det dåliga i den mån denna hänför sig till framtiden kan lättare begränsas eller förkvävas av begäret efter ting, som i det närvarande förefaller oss angenäma.” Denna immediatism hos begäret kan således skapa en konflikt mellan omedelbart angeläget och mer långtgående intresse (som arbetarklassens intresse av kapitalismens förintande). För Spinoza leder det senare till en form av deontologi: ”Det bästa vi kan ta oss till så länge vi inte har någon fullständig kunskap om våra affekter är alltså att uppställa en riktig metod för vårt liv eller vissa levnadsregler ... och konsekvent tillämpa dem i de enskilda i livet ofta förekommande fallen”. Även vi bör ta till oss denna metod som en form av etik, men istället för att konstruera ett strikt regelverk för vår praktik, bör vi konstruera en hållning som tillåter förändring och konstruktionen av nya former av begär. Begär som försöker undkomma realisering inom den kapitalistiska maskinen.

¹⁹ Camatte, *Capital and community*, s. 67–68

²⁰ Pasolini, *Utveckling och framsteg* s. 147

²¹ Konsumtionssamhället är visserligen ett problematiskt begrepp. Detta eftersom konsumtionen är ett moment i produktionen, arbetskraften konsumeras i produktionen och produceras i konsumtionen.

bidrar till. Denna subjektivitet och verksamhet är förstås genom kapitalismen kontaminerad och infångad i det som brukar kallas arbete. De som vill ha utveckling är industrimännen och arbetarna: ”Det är naturligtvis så att de som vill ha ’utveckling’ i denna bemärkelse är de som producerar, alltså industrimännen. ... Å andra sidan är konsumenterna av dessa överflödiga varor helt med på att vilja ha en sådan ’utveckling’”.²² Men samtidigt säger Pasolini att arbetaren, den exploaterade, är kluven. Hon vill även ha *framsteg* – det vill säga kommunistisk utveckling. Framsteg bör alltså ses som oförmedlad praxis och kommunistiska relationer. Dikotomin utveckling och framsteg visar på att arbetaren vill något som ”konsument” eller som vi skulle säga som arbetskraft, och samtidigt att det är just eftersom hon är konsument och arbetskraft som hon skänks en materiell potential att skapa framsteg. När människor ifrågasätter kapitalismens utveckling måste detta leda till att bruksvärdenas formbestämning av arbetskraften och de ekonomiska förhållandena attackerar, annars kommer detta ifrågasättande endast att utveckla kapitalet. Detta eftersom kapitalets innehåll (värdeproduktion) är immanent i kapitalets framträdelseform (industrierna, köpcentrum etc.). Redan för Marx var det klart att kommunismen måste skapas genom en revolution av livet och arbetet som sådant under kapitalismen:

Medan alla hittillsvarande revolutioner lämnat verksamheten utan avseende och endast resulterat i en ny distribution av verksamheten, en ny arbetsfördelning för andra människor, så riktar sig den kommunistiska revolutionen mot själva den hittillsvarande arten av verksamhet, och den avskaffar arbetet och alla klassers herravälde i och med att den avskaffar själva klasserna, vilket kan ske emedan revolutionen utförs av den klass som i samhället inte längre gäller för att vara klass, inte accepteras som klass. Redan detta förhållande är ett uttryck för den begynnande upplösningen av alla klasser, nationaliteter osv inom det nuvarande samhället.²³

Utifrån detta är det klart att kommunismen inte kan beskrivas som tillfredsställandet av de begär som existerar idag. Vi måste istället undersöka hur kommunistiska praktiker produceras då människor begär relationer, förhållanden och ting som ännu inte existerar. Enligt Marx formas nya begär när människor hamnar i uppror. Det är detta han menar när han hävdar att ”detta förhållande är ett uttryck för den begynnande upplösningen av alla klasser, nationaliteter osv. inom det nuvarande samhället”. Kommunismen, den begynnande upplösningen, ges när människor begär en annan tillvaro.

Apokalypsfanatikern Oswald Spenglers diskussion om skillnaden mellan andliga gemenskaper och kosmiska enheter kan här vara belysande. En andlig gemenskap är exempelvis ett parti eller en förening som människor väljer att delta i, och denna gemenskap syftar endast till ”en ny distribution av verksamheten” (Marx). En kosmisk enhet är istället ett uttryck för den begynnande upplösningen. Detta eftersom en kosmisk enhet ”hemfaller man åt, och detta med hela sin varelse. Den kan vara extatisk som i Elusis och Lourdes eller manligt modig som spartanerna vid Thermopyle och de sista goterna vid Vesuvius. Den formas till koralers, marschers och dansers musik och befrämjas av lysande färgers effekter och av smycken, dräkter och uniformer.”²⁴ De kosmiska enheterna är kosmiska eftersom de utvecklar nya förhållanden till livet, världen och kosmos hos den mängd som bli uppsugen i denna enhet. De andliga gemenskaperna är rent matematiska. De kan samla människor, förökas och växa – men de är alltid en summa, aldrig en enhet. Enheter bildas istället när det finns en materiell möjlighet för massor att besjålas och förenas i nya relationer till världen (kosmos). Dilemmat är att den kosmiska enheten lätt rasar sönder och faller tillbaka till normaliteten:

Under politiska orostider kan ord bli till öden och offentliga åsikter till passioner. En tillfällig samling på gatan kan plötsligt få *ett* medvetande, *en* känsla, *ett* språk, tills det kortvariga självståndet upphör och var och en går till sitt. Detta hände dagligen i Paris av år 1789, så snart ropet på lyktstolpen höjdes.²⁵

Vi ser här en annan länk mellan Marx’ begynnande upplösning och Spenglers kosmiska enheter – bägge riktar destruktiv kritik mot det som är. Genom att nya känslor, språk och begär utvecklas ifrågasätts det rådande språket, de nutida känslorna och dagens begär. Om vi sätter denna irrationalitet i samband med den tidigare diskussionen om bruksvärdenas formmässiga bestämning av kapitalet, märker vi nu att kapitalets essens, det vill säga värdet, endast kan angripas genom att den kapitalistiska objektiviteten (vilken inkluderar de kapitalistiska produktivkrafterna och produktionsförhållandena) angrips. Detta märker vi exempelvis i de sabotage som bedrivs både i och utanför fabriken. När en sten kastas genom en fönsterruta, eller

²² Ibid. s. 147

²³ Marx, *Den tyska ideologin* s. 190

²⁴ Spengler, *Västerlandets undergång* s. 23

²⁵ Ibid.

ett varuhus brinner upp, så attackeras inte bara värdeförhållandet (som när en vara stjäls) utan även de bruksvärden som bestämmer kapitalets framträdelseform. Det skall dock påpekas att kommunism endast kan produceras genom en positiv och konstituerande praktik, genom produktionen av nya begär. Den kosmiska enheten och den begynnande upplösningen, det vill säga den revolutionära tillblivelsen, måste distribueras i mängden så att denna mängds enhet består av enskilda och partikulära människor som är kapabla att agera självständigt. För förstörelse och ”ropet på lyktstolpar” leder i sig inte till att världen förändras till det bättre. Om det är något som har insett och realiserat Bakunins tanke om att förstörelse är en skapande kraft, så är det kapitalismen. Kapitalet måste ständigt negera dött arbete och tidigare värde för att åstadkomma nytt värde. Detta utesluter emellertid inte nödvändigheten av attacker riktade gentemot den gamla världen. Tvärtom. Det är endast ur människors praktiska kritik och konkreta försök att negera det rådande samhällsskicket som kommunism kan skapas. Marx påpekar dessutom hur viktigt det är för kapitalisterna att skydda produktionsprocessens objektivitet (dess formbestämning). Detta sker genom rationalisering och övervakning av det konstanta kapitalet:

[V]idare beror bevarandet av det konstanta kapitalets värde av huruvida det konsumeras så produktivt som möjligt, att det inte förlösas, då därvid en större del objektiviserat arbete skulle ingå i produkten än vad som är *sambälleligt nödvändigt*. Delvis beror detta på arbetarna själva, och här börjar *kapitalistens övervakning*. (Genom task work, löneavdrag, vet han att försäkra sig om detta). Vidare att arbetet utföres på ett ordentligt, ändamålsenligt sätt, att produktionsmedlens förvandling till produkt försiggår på ett fackmässigt sätt och att det bruksvärde vilket såsom ändamål föresvävat honom verkligen resulterar i en *lyckad* form. Här inträder ånyo kapitalistens *övervakning* och *disciplin*. Slutligen att produktionsprocessen icke störes, icke avbrytes, och verkligen fortskrider till produkten inom en frist (tidsrymd) som bestäms genom arbetsprocessens natur och dess objektiva betingelser. Detta beror dels på *arbetets kontinuitet*, som inträder i och med den kapitalistiska produktionen.²⁶

Alltså, oskötsamt och olydigt arbete, sabotage och avbrytandet av arbetets kontinuitet är fenomen som bryter med kapitalets objektivitet och tenderar att paralysera det kapitalistiska förhållandet. På samma sätt som subversiva praktiker innebär en avobjektivering, kan de även innebära en avsubjektivering. För när reproduktionen av arbetskraften inte blir lyckad, till exempel om den blir olydig, då har kapitalets interpellation misslyckats. Arbetskraften är således både kapitalets subjekt och dess objekt. Marx kallar arbetet för ”den subjektiva arbetsbetingelsen”²⁷ i arbetsprocessen likväl som han beskriver hur arbetet nödvändigtvis blir förvandlat till ett främmande, objektivt element. Lönearbetaren är kapitalismens subjekt, eftersom de bruksvärden som är råmaterial i produktionsprocessen förvandlas till varor genom det levande arbetets intervention:

Under det att bruksvärdet i varan är ett givet ting med bestämda egenskaper, är det nu en förvandling av de ting som fungerar som råmaterial och arbetsmedel, bruksvärden, genom det i och medelst dem verksamma levande arbetet, som just är själva arbetsförmågan *actu*, till ett bruksvärde av förändrad gestalt – *produkten*.²⁸

Men då arbetaren ger denna subjektiva kraft, *actu*, till kapitalisten värdedömmar hon och skapar även dött arbete, det vill säga tidigare levande arbete. Arbetaren är följaktligen ”en beståndsdel av kapitalets *bruksvärde*, av dess *reala* och *värdepässiga existensform*, ehuru detta förhållande först förverkligas *inom* produktionsprocessen”.²⁹ Det döda arbetet är således den kapitalistiska objektivitet som det levande arbetet (kapitalets subjektivitet) värdedömmar. Detta förhållande är redan realiserat i och med kapitalismens framväxt. Objektet är dött arbete och subjektet är abstrakt arbete, bytesvärdesättande arbete. Detta påvisar att kapitalet bygger på en tautologi: förhållandet inleds med arbete och slutar likaledes med arbete. Likväl är förhållandet tautologiskt för den enskilde kapitalisten då det börjar med pengar G som används för att köpa en vara W vilken säljs för att skapa mer pengar G': $G - W - G'$. Och tautologin framträder även för den enskilde arbetaren eftersom för henne så börjar förhållandet med en vara W (arbetskraft) vilken säljs för pengar G som arbetaren köper sina livsfrönödenheter W (nya varor) för: $W - G - W$. Tidigare arbetskraft är investerad och materialiserad i produktionsmedlen (objektivitet) och dessa sköts av levande arbetskraft (subjektivitet). Mervärde och därmed nya produkter kan endast produceras genom denna tautologiska process. Som Marx skriver:

Kapital är inget *ting*, lika litet som penningar är det. I kapitalet, liksom i penningen, framträder bestämda *sambälleliga produktionsförhållanden mellan personerna som förhållanden mellan ting* och personer eller ter sig vissa *sambälleliga relationer* såsom *sambälleliga*

²⁶ Marx, *Den omedelbara produktionsprocessens resultat* s. 590

²⁷ Ibid. s. 588

²⁸ Ibid. s. 586

naturegenskaper hos tingen. Utan *lönarbete* ingen produktion av mervärde så snart individerna konfronterar varandra som fria personer, och utan mervärdesproduktion ingen kapitalistisk produktion, alltså inget kapital och ingen kapitalist!³⁰

Kapitalismens fetischkaraktär och arbetarens alienation är således avhängiga arbetsdelningen och produktionsmedlens separering från arbetaren. Kapitalets fetischkaraktär är enligt Marx den kraft som döljer det faktum att det är arbetskraften som är "subjektet" i kapitalförhållandet. Denna ideologiska "dimridå" är emellertid inte en produkt av ett falskt medvetande, utan fetischkaraktärens reella natur härleds från att produktionsmedlen är "uppsugare av ett så stort kvantum levande arbete som möjligt".³¹ Detta uppsugande gör att subjektet verkligen inverteras till ett objekt, maskinen sätter arbetaren i arbete. Således har vi en ständig pendelrörelse mellan subjektivitet och objektivitet, och det är denna pendelrörelse – denna dialektik – som är kapitalförhållandet. När Marx skrev att: "Denna kraft [arbetskraften, min anm.] som *bevarar* och skapar *nya värden*, är därför kapitalets kraft, och denna process ter sig som dess *självförökningsprocess* och fastmer som en process där arbetaren utarmas, vilken skapar värden som tillika är *honom främmande*"³² menade han att arbetaren inte bara blir främmande inför produkten hon producerar, utan att hon även misskänner verkligheten. Arbetaren blir omedveten om att det är hon som genererar värde och producerar kapitalförhållandet. Kapitalets alienation kan dock inte krossas endast genom att arbetarklassen ser igenom kapitalets fetischkaraktär. Det räcker inte med att arbetaren inser att hon är den kapitalistiska historiens subjekt. Alienationen är en materiell praktik och måste därför ersättas med nya praktiker mellan människor. Idag är det dessutom så att det levande arbetet framstår som främmande, trots att arbetaren vet att det är hon som på sikt gör hela den kapitalistiska produktionen möjlig. De flesta arbetare har misskänt den ideologi Marx menade påverkade människan. De har genomskådat kapitalets fetischkaraktär, men trots detta har de inte ersatt kapitalismen med en annan ordning. Det kapitalistiska subjektet har med Peter Sloterdijks ord blivit ett *cyniskt* subjekt. Denna cynism kräver en ny form av ideologikritik. Det räcker inte längre med att vi påpekar att kejsaren är naken genom att säga: "Det är vi, arbetarklassen, som får kapitalets hjul att rulla. Vi är makten!" Istället måste vi direkt attackera de relationer som gör människor cyniska och apatiska. Slavoj Žižek skriver följande om denna cyniska utveckling hos subjektet: "Det cyniska subjektet är fullt medvetet om avståndet mellan den ideologiska masken och den sociala verkligheten, men inte desto mindre vidhåller han masken."³³ Utifrån Marx läser Žižek tesen om de ideologiskt påverkade arbetarna som följande: de vet inte vad de gör och därför gör de det. Men med det cyniska subjektet så måste utsagan lyda följande: de vet vad de gör och de gör det ändå. Denna utbredda cynism är inget annat än ett tecken på kapitalismens antropologiska revolution. Arbetaren förkroppsligar inte bara arbetet, utan kapitalförhållandet som sådant. Arbetaren kanske inte trivs i sitt arbete, men likväl arbetar hon eftersom det är arbetets värld som gör henne möjlig. Den moderna människan är fångad på marknaden, all gemenskap mellan människor är determinerad av det Marx kallade penningens gemenskap. Detta eftersom existens och samvaro är nästintill omöjlig utan pengar, dvs. utan arbete. Den reella subsumtionen av arbetet gör att kapitalismen blir en materiell mänsklig gemenskap, eftersom penningens gemenskap ockuperar alltmer av tillvaron. Om denna gemenskap skall förintas måste det innebära en avobjektivering av de ekonomiska förhållandens formbestämning, likväl som en avsubjektivering av människornas egenskap som bruksvärde för kapitalet, det vill säga en avsubjektivering av deras funktion som den kapitalistiska produktionsprocessens subjekt.

Avsubjektivering och avobjektivering av dessa förhållanden skulle åstadkomma en revolution, men denna revolution kan inte orsakas av en kris i kapitalismen, eftersom kriser endast utvecklar kapitalet: nya marknader skapas genom att gamla förintas. Kommunismen kan inte ges av de motsättningar som präglar kapitalismen, utan kommunismen ges *trots* dessa motsättningar. Detta eftersom kommunismens förmåga att konstitueras som samfund endast kan skänkas om krisen utvecklas till en kris *för* kapitalet, i motsats till en kris *i* kapitalet. För fiendskapen och motsättningarna mellan klasserna är en naturlig del av kapitalismen, kapitalförhållandet är faktiskt inget annat än den processerande motsättningen mellan arbete och kapital. Som renässanstänkaren Niccolò Machiavelli och den italienske marxisten Mario Tronti på var sitt håll och i olika tider har skildrat, så tvingas borgerligheten att hela tiden förhålla sig till massornas konstituerande praxis. Kriser åstadkommer gång på gång "kosmiska enheter", men dessa enheter kan aldrig av egen kraft överskrida det rådande systemet. Även om enskilda kapital inte livnärts av dessa enheters oroliga protester, så vitaliseras totalkapitalet av proletarietets klasskamp, åtminstone om denna klasskamp begränsas till en fråga om exploatering, arbetskraftens pris etc. Rent historiskt kan vi se hur totalkapitalet utvecklats genom konflikter mellan klasserna, mellan stater och mellan företag. Detta till trots att vi under kapitalismens

²⁹ Ibid. s. 593

³⁰ Ibid. s. 605–606

³¹ Ibid. s. 592

³² Ibid.

³³ Žižek, *Ideologins sublima objekt* s. 36

relativt korta historia har hunnit se hur en mängd kapital hamnat i trångmål, eller till och med förintats, genom att hela länders ekonomier rasat samman på grund av depressioner, klasskamp och/eller krig. Detta är inte något märkligt eftersom kapitalet är rörelsen mellan kapital och arbete – KAPITALET ÄR I SIG KONFLIKT. Rent abstrakt har vi därför konflikten mellan arbete och kapital. Detta är en process utan subjekt och utan mål, det vill säga en icke-teleologisk process, och denna process kan endast överskrida sig själv (i hegeliensk mening), men aldrig förinta sig själv.

Överskridandet/upphävandet av de tidigare motsättningarna konstituerar de tidigare konflikterna på en ny nivå och i en ny form. Kommunismen kan således inte mekaniskt växa fram ur dialektiken mellan arbete och kapital, som exempelvis Negri och Johnson–Forest-fraktionen hävdar.³⁴ (De hävdar detta eftersom de har en affirmativ syn på subjektets konstituerande praktik.) Om kommunismen ges som en *Aufhebung*, dvs. som ett inre resultat av rörelsen mellan arbete och kapital, skulle i sådana fall kommunismen ske på grund av den processerande motsättning som kapitalet innebär. Kommunismen blir utifrån detta perspektiv ett resultat av kapitalet självt, vilket inte nödvändigtvis behöver innebära determinism. Däremot innebär det de facto teleologi. Vi hävdar emellertid att kommunismens kausala och historiska orsak står att finna i motsättningen mot, och flykten bort ifrån, den motsättning som kapitalförhållandet innebär. För att kapitalförhållandet skall blockeras krävs det ett ingripande, en intervention som sätter stopp för dialektiken mellan arbete och kapital. Denna intervention är arbetarklassens kamp mot sig själv, vars främsta uttryck är attackerna på de förmedlingar (existensen av en överklass exempelvis) som gör att kapitalet kan existera. All annan praktik kommer endast att leda till en förstärkning av kapitalets tautologiska utveckling. Vi vill emellertid påpeka att fokuseringen på revoltens antidialektiska karaktär inte renderar den marxistiska dialektiken meningslös. Nej, istället bör det leda till insikt om att kommunismen måste skänkas genom förintandet av den kapitalistiska objektiviteten och subjektiviteten. Och att detta måste ske genom att kapitalets subjekt – arbetarklassen – överger den monstruösa dialektik som den är instängd i.

På samma sätt som en kommunistisk revolution omöjlig *endast kan vara* en produkt av en kris, eller av interna kapitalistiska motsättningar, kan den inte vara en produkt av medvetenhet. Arbetarklassen har redan sett igenom kapitalets fetischkaraktär och den enskilde proletären är idag i stor utsträckning medveten om sin ställning i de kapitalistiska produktionsförhållandena. Denna medvetenhet hämmar dock inte hennes alienation. Allt medvetande är idag instängt i den kapitalistiska megamaskinen, och därför finns det bara ett kapitalistiskt förnuft. All innovation och entreprenörsanda förmedlas oundvikligen genom arbetet och kapitalet. Den kriminella är på många sätt småföretagaridealet drivet till sin logiska och mest nihilistiska spets. Gangstern är en människa som gör allt för pengar. Utifrån detta är det klart att irrationalitet som exempelvis direkt onyttiga och altruistiska handlingar, samt brist på dialog hos upprorsrörelser, ofta kan fungera som ett första steg mot subversiv verksamhet. En rörelse som håller sig inom den rådande moralordningen och som inte tenderar att träda utanför lag och ordning, kommer inte att kunna utvecklas till det Marx kallade *anarkins parti* i *Louis Bonapartes 18:e brumaire*. Dock är illegalitet och ifrågasättandet av rådande sedvänjor inte i sig något som kan omkullkasta kapitalet. Det väsentliga är att de begär som utvecklas i kampen inte kan realiseras inom kapitalismen. När människor angriper kapitalet utan att ställa några krav visar detta på att just sådana begär håller på att väckas. När det inte sker någon kommunikation eller dialog mellan klasserna så har dialektiken mellan arbetet och kapitalet börjat försvagas. Den enda kommunikation som är intressant ur revolutionär synvinkel är den som sker mellan människor som försöker bryta sig loss från den gamla världen. Denna kommunikation är dialogen om taktiken och strategin för formerandet av kommande gemenskaper och realiserandet

³⁴ Se exempelvis C.L.R. James' viktiga och intressanta bok *Notes on dialectics* som är ett försök att utifrån Marx och Hegel skildra arbetarklassens verkliga rörelse. "Hegel pekar här på metod i tanken, men även på metod i den objektiva utvecklingen. Den ursprungliga uppfattningen av socialismen får fler och fler bestämningar, men var och en går vidare framåt och kommer samtidigt närmare den ursprungliga uppfattningen. Sovjet stod närmare den socialistiska världen än Kommunen, Kommunistiska internationalen stod närmare än den första och andra. En europeisk international av moderna arbetare som har överlevt stalinismen skulle stå än närmare socialismens ursprungliga abstrakta värld än allt vi hittills har sett" (s. 183–184). För James har proletariatet *en* historia, *en* rörelse som ständigt relateras till den socialistiska "abstraktionen" som verkar som universal. Det är dock viktigt att påpeka att vi inte vänder oss mot James' abstraktioner så mycket som hans sätt att använda sig av dem. Vi relaterar inte kommunismen till "socialismens universella abstraktion" utan till attackerna mot de kapitalistiska abstraktionerna. Kommunismen finns inte i "den socialistiska abstraktionen" som proletariatet skall finna för att nå kommunismen, för i sådana fall blir kommunismen en teleologisk och kumulativ process. Kommunismen finner vi istället utanför proletariatet i rörelsen mot och bort ifrån kapitalets abstrakta maskineri. Johnson–Forest-fraktionens tanke om att kommunismens möjlighet existerar i proletariatet hittar vi även i deras pamflett *The invading socialist society* – en text som faktiskt har många likheter med Antonio Negris variant av den autonoma marxismen. Det är intressant att notera att Antonio Negri som vänt sig så hårt mot Hegel och dialektiken reproducerar just den hyperhegelianism han säger sig vilja undvika. I *Imperiet* driver han exempelvis tesen om att kommunismen finns att finna i mängden. I samma bok hävdar han att kapitalet förvandlats till en reaktiv parasit som endast kan agera utifrån, som livnär sig på mängdens arbete och kreativitet. Kommunismens potential står därför att finna i mängdens förening med sig självt, en självförening som parasiten kapitalet förhindrar. I motsats till detta hävdar vi att *det är vi som är parasiterna*, det är vi som parasiterar och förgriper oss på kapitalförhållandet. Arbetet är inte en sjuk kropp som skall helas från kapitalets återkommande ingrepp, utan kommunismen är sjukdomen som skall ta död på kapitalets och därmed även arbetets friska kropp.

av nya former av begär. Om revolutionen varken är en ingivelse som ges av medvetande, eller av en kris, är det alltså så att upproret måste innebära en aktivitet där människor flyr och angriper kapitalförhållandet genom utvecklandet av begär och förhållanden som inte kan tillfredsställas av kapitalet.³⁵

Kapitalets konstituerande praktik: tid och tidslighet

Ur led är tiden! (William Shakespeare, *Hamlet*)

Tiden är allt, människan är inte längre något; på sin höjd förkroppsligandet av tiden. (Karl Marx, *Filosofins elände*)

Kapitalismen är det första produktionssätt som determineras av behovet av att erövra framtiden. Tidigare produktionssätt, som feodalismen, tvingades försvara det förgångna genom att organisera konserverandet av det rådande tillståndet. I motsats till detta tvingas kapitalismen ständigt att organisera framtiden. Kapital är produktion av kommande tid. Hur går denna produktion och organisering till? Och vad är tid i dess tidliga, kapitalistiska form?

En av Immanuel Kants revolutioner av filosofin i *Kritik av det rena förnuftet* består i att han situerar jaget i tiden. Descartes' *sum res cogitans*, jag är ett ting som tänker, säger, något förenklat, att något tänker och att detta något därför finns, men Descartes' *cogito* förtäljer ingenting om denna existens' "grund" bortom det rena tänkandet. Kant är däremot intresserad av grunden för denna existens och för honom är det ytterst tiden (och rummet) som är de bestämningar som determinerar denna existens. Vårt förnuft och vår existens är således bestämda genom tiden och rummet. *Jag tänker* är bestämbar i tidens form. Tiden är således inte längre rörelsens mått, utan rörelsen sker i tiden. När en människa tänker, tänker denna människa i tiden och således sker även succession och förändring i tiden. Tiden fattas av Kant som det som ger möjlighet till förändring, detta eftersom förändringen är placerad i tiden. Tiden är evig och linjär, den strävar framåt, vill framåt och allting blir underkastat den. Inte ens om världen tar slut skulle tiden försvinna, då endast det som är i tiden är temporärt.

Kritik av det rena förnuftet, som utkom 1781, förebådade borgarklassens revolution i Frankrike 1789. Kants filosofi grundlägger vårt tänkande genom att påvisa de fakulteter som organiserar det, och Kant gjorde detta nästan samtidigt som borgarklassens revolt lägger de praktiska grunderna till dialektiken, som senare kommer att bli kapitalismens filosofi. En ny grund för tänkandet och livet konstitueras följaktligen under slutet av 1700-talet. Ingen revolution sker dock över en dag. Drastiska förändringar gällande tidsuppfattningen ägde i Västeuropa rum mellan 1300 och 1650.³⁶ Trehundra år kan tyckas som en lång tid, men då måste man komma ihåg att i jämförelse med de "primitiva" samhällenas existens, vars tidsuppfattning var bestämd av arbetscykler och årstidernas växling, så ter sig trehundra år som löjligt lite.

I bondesamhällena (även in i moderniteten) var tidsuppfattningen främst uppgiftsorienterad. Tiden "upplevdes" och organiserades via de sysslor som skulle utföras, vilket även innebar att gränsdragningen mellan liv och arbete var mycket diffus. Enligt E.P. Thompson så gick "det sociala umgänget och arbetet ... in i varandra, arbetsdagen blir längre eller kortare beroende på uppgiften, och man upplever ingen större konflikt mellan arbete och 'att fördriva tiden'."³⁷ Tidsuppfattningen förändrades från början främst i intellektuella kretsar där livet inte bestämdes via arbetet med jorden, utan där det fanns en gränsdragning mellan verksamhet och liv, arbete och fritid. Den maskin som emellertid skulle generalisera tiden i dess tidliga form var förstas uret. Redan på 1300-talet var kyrkur och andra offentliga klockor uppförda i städerna, men dessa klockor var inte särskilt exakta, eftersom pendeln först uppfanns 1658. Klockringning var ett annat sätt som generaliserade och demokratiserade den gryende tidsuppfattningen. Klockans ringning gjorde att alla – rik som fattig – visste när det var dags att gå upp och när det var dags att gå och lägga sig. I England donerades mark till klockringarna, eftersom deras funktion ansågs vara så viktig för att skapa ett förnuftigt tidssystem som schematiserade dagen och organiserade arbetet.³⁸ Dessutom stärkte klockringningen kristendomens makt över människan. Tiden (materialiserad genom klockans klämtande) påminde människan om hennes ändlighet, en ändlighet som endast kunde övervinnas genom acceptandet av Jesus Kristus uppståndelse. Klockringningen ersattes emellertid senare av ljud- och ljussignaler som började användas i fabriksdistrikten, och med pendeln och farfarsklockan skulle klockorna spridas i allt större grad under 1660-talet. Urtilverkning blev faktiskt

³⁵ Begär och förhållanden är emellertid inget som en människa producerar av sig själv, eller som produceras spontant. Begär kan således vara en produkt av kapitalistiska kriser och antikapitalistisk medvetenhet. Kommunistisk teori och kapitalistiska kriser kan bidra till produktionen av en subversiv passion som är nödvändig för att människor skall börja omvandla och angripa kapitalet och dess representation.

³⁶ Thompson, *Herremakt och folklig kultur* s. 9

³⁷ Ibid. s. 14

³⁸ Ibid. s. 18

en riktigt stor industri, och det var runt 1680 som de engelska urmakarna fick övertag över sina konkurrenter åtminstone hundra år framåt.³⁹

När tillverkningsindustrin i England fortfarande var begränsad till hemmet, eller till små lokaler, innebar inte urets spridning eller den nya tidsuppfattningen något revolutionerande av produktionen. I denna industri kunde människor själva styra över arbetet. Därför var det oftast så att perioder av sysslolöshet varvades med intensiva arbetsryck.⁴⁰ Enligt Thompson var det dessutom mycket vanligt att arbetarna försov sig och valde att skjuta upp arbetet så länge som det var möjligt. Bland en mängd olika yrken som skomakare, skräddare, kolgruvearbetare, typografer, vävare etc. var det dessutom utbrett och accepterat att inte bara söndagen, utan även måndagen, helgades som extra vilodag. Den oregelbundna arbetstiden i tillverkningsindustrin kombinerades även av suporgier och andra festligheter under veckosluten. Den viktoriaiska puritanismen och nykterhetsrörelsen riktade sig därför inte bara mot onykterhet som sådan, utan även mot helgandet av måndagen, eftersom de menade att denna dag gav möjlighet för människor att supa och festa hårt. Även lantarbetarnas arbetstid tycks ha varit relativt oregelbunden, då vädret och årstiderna skapade stora växlingar i sysselsättningen under året. Godsägare hade dessutom stora svårigheter att övervaka lantarbetarna, då de kunde vara utspridda på åkrar eller i ladugårdarna. Ett sätt att effektivisera övervakningen och kontrollen av lantarbetarna var inhägnadsrörelser under 1700-talet. Dessa rörelser skapade också som bekant ett växande överskott av arbetskraft, som möjliggjorde en expansion av tillverkningsindustrin. Detta innebar att tillverkningsindustrin flyttades ut från hemmen till större lokaler, där en strikt tidsorganisering och arbetsdelning skulle göra den tidigare oregelbundna arbetstiden effektiv och rationell. Istället för att arbetare kom och gick som de ville, samt arbetade med det de ville på arbetsplatsen, så organiserades arbetet genom att specifika personer tilldelades specifika sysslor.

Redan år 1700 infördes även tidsscheman och tidskontrollanter på vissa arbetsplatser, både för att motverka lättja och för att kartlägga arbetskraftens rörelser. Om någon kom för sent fick de böta. Den nya tidsuppfattningen fungerade alltså som en disciplinerande kraft och detta långt innan tillverkningsindustrin industrialiserades. Tidskontrollanterna var de som således skulle komma först till arbetet, kontrollera när de andra arbetarna kom och även dela ut arbetsuppgifter. I en krukmakarfabrik under 1700-talet infördes faktiskt även det första stämpelursystemet.⁴¹ En tidig form av managementlitteratur skrevs också under 1700-talet. Exempelvis i pastor J. Claytons pamflett *Friendly advice to the poor* från 1755, där Clayton skriver att om arbetaren inte låter händerna arbeta hela tiden och förstör sin hälsa med lättja, så dömer han sig själv till att bli utan lön. Clayton beklagade sig till och med över att kyrkan var fylld till brädden av åskådare. De borde ju gå och jobba! Det var emellertid inte bara så att lättja bestraffades, utan plikt känsla belönades dessutom med pengar. Den nya tidsuppfattningen producerades nämligen inte bara av yttre tvång. Även uppfinningar som uret och ideologiska fenomen som puritanismen och andra former av stränga riktningar inom kristendomen fungerade som biopolitiska instrument, då de skapade plikt känsla och taktfasthet hos de enskilda troende. Den nya tidsuppfattningen mobiliserade således subjekt med en annan tidsuppfattning, inte bara genom arbetsdelning, övervakning och bonussystem (exempelvis kunde duktiga arbetare få ett eget ur), utan även genom den puritanska etiken. Puritanismen hävdade nämligen att arbete och punktlighet gällande tid var ett tecken på att man var utvald av Gud. Den protestantiska etiken, som drevs till sin spets i puritanism, kalvinism och liknande, stred mot den katolska kontemplerationen och menade istället att det praktiska livet var det viktiga. Flitigt och punktligt arbete var således både arbete för Guds ära och en praktik som gav predestinationsläran en materiell existens. Som Weber beskriver var det viktigt att arbeta, eftersom det alltså visade att man var utvald av Gud att komma till himlen.⁴² De som istället ägnade sig åt dryckenskap, fester och kom för sent till arbetet var predestinerade att hamna i helvetet.

Vi ser således att Kants uppfattning av tiden som ett evigt och linjärt fenomen, tiden som organiserar allting i dess tidliga form, inte är en bestämning som gäller för alla epoker. (Detta innebär förstås inte att tiden uppstår med Kant. Det innebär bara att en viss uppfattning av tiden uppstår med honom. På samma sätt som Debord påpekar att historien inte alltid funnits i sin historiska form.⁴³) Vi kan spåra uppkomsten av denna tidsuppfattning till staternas och kyrkornas klocktorn i städerna under 1300-talet, den organiserade klockringningen, protestantismens och de protestantiska sekternas välsignande av arbetet, urets spridning och generalisering, samt den ursprungliga ackumuleringen som tvingade människor till lönearbete. Dessa fenomen innebar fabrikationen av de materiella och ideologiska grunder vilka konsoliderade kapitalismen som produktionsätt.

I de primitiva samhällena, i bondesamhällena och bland lantarbetarna under feodalismen (och även senare) var den cykliska tidsuppfattningen rådande. Den cykliska tidsuppfattningen, och den enskilda människans erfarenhet av livets och

³⁹ Ibid. s. 20

⁴⁰ Ibid. s. 28

⁴¹ Ibid. s. 42

⁴² Weber, *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*

⁴³ Debord, *Skådespelssamhället* (Kapitel VI, "Skådespelets tid")

dödens eviga upprepande, härleds till lantarbetarens organiska relation till jorden och världen. Under dessa tider var det mänskliga konkreta arbetet således en aktivitet som bearbetade och utnyttjade jorden. Jorden var den grund vilken människan genom sitt arbete framkallade rikedom ur. Den ursprungliga ackumulationen förintade denna organiska relation till jorden, inte först och främst genom att jorden senare skulle komma att exploateras snarare än utnyttjas av fabrikkssystemet, utan genom att människan (i form av arbetskraft) blir grunden för rikedom. Kapitalisten tar energi och värde från arbetskraften, ungefär som bonden utnyttjar åkern. Kapitalet inverterar det tidigare förhållandet: istället för att arbetskraft hämtar rikedom ur materia, så blir det materia/maskiner som hämtar rikedom ur arbetskraften. Konkret arbete blir abstrakt arbete och det abstrakta arbetets värde, arbetskraftens värde, bestäms av den genomsnittliga tid det tar att tillverka varor. Det är genom värdets makt över människan som människans aktivitet blir tidslig och placeras i tiden. Det är genom värdet som tiden existerar i dess tidsliga, rationella och merkantilistiska form: tid som pengar, tid som mått på arbetets värde.

Arbetets mått är tiden. Produkternas relativa värde bestäms av den arbetstid, som måste användas till att producera dem. Priset är det relativa värdet av en produkt, uttryckt i pengar. Det *konstituerade* värdet av en produkt slutligen är helt enkelt det värde, som konstitueras av den arbetstid, produkten innehåller.⁴⁴

Kapitalismens utveckling från formell till reell underordning åstadkommer emellertid en förändring i den kapitalistiska tidsorganiseringen. Öglor uppstår i den rätta linjen. Denna öglade tidslinje kallar Guy Debord för den pseudocykliska tiden.⁴⁵ Men eftersom Debord inte förstår att skådespelet, det vill säga representationen, uppkommer ur produktionen av värdet och inte ur varuförhållandet, så får han en märklig syn på skådespelets tidsuppfattning. För honom handlar kapitalets representation och den pseudocykliska tiden endast om att kvaliteten blivit kvantitet:

Den pseudocykliska tiden är konsumtionens tid i den moderna ekonomiska överlevnaden, den stegrade överlevnaden, där den vardagliga upplevelsen förblir berövad alla beslut och, befriad från naturens ordning, underkastad den falska natur som skapas i det alienerade arbetet, Denna tid återfinner alltså *fullständigt naturligt* den gamla cykliska rytm som reglerade överlevnaden i de förindustriella samhällena. Den pseudocykliska tiden tar stöd i den cykliska tidens naturliga spår och sammanställer på samma gång ur dem nya homologa kombinationer: natt och dag, vardag och helg, återkommande semester.⁴⁶

Debords beskrivning av den cykliska tidens återvändande i kapitalismen är korrekt, men det handlar inte så mycket om att beröva människor beslut och att göra allting tråkigt, som att de faktiska beslut som människor tar reproducerar kapitalismen, eftersom människors behov de facto kan realiseras av kapitalet, fastän självklart endast till en viss gräns. Det är inte bara situationisterna som vill sluta arbeta. Det vill de flesta, men på samma gång vill de även ha de bruksvärden som kapitalismen framträder genom.

Under den reella underordningen blir tiden alltmer diffus och svår att kvantifiera, ändå kvantifieras den och mäts, vilket vi kan se i de globala och lokala rationaliseringsprocedurerna i arbetslivet. Fabriker flyttar från Bengtsfors till Göteborg och från Göteborg till Shanghai. Arbetsorganisationen förändras, sociologer utför tidmätningar och löpande band införs eller tas bort. Men den reella underordningen av arbetet skapar öglor på tidslinjen. Kapitalet blir en värld, en organism, och värdet, det vill säga den genomsnittliga arbetstiden, expanderar och bestämmer alltmer av våra liv, även utanför den direkta produktionen. Alla de tekniska och sociala maskiner som tillverkats för att människors verksamheter skall kunna påskyndas, är levande beskrivningar av hur vår värld domineras av tiden. Allt snabbas upp och även tiden utanför produktionen blir pengar. Farten accelererar till den grad att all rörelse tycks stanna av och förändring tycks vara omöjlig. Monotoni och fart är inget som motsäger varandra. Mikrovågsugnar, snabbmatsställen och mobiltelefoni åstadkommer förändringar i tid, och den reella subsumtionen av arbetet en förändring av tiden. Den formella underordningen pekade framåt och utrymmet utanför den direkta produktionen var tid utanför den kapitalistiska tidsorganiseringen. I den reella underordningen förintas emellertid denna relativa autonomi utanför kapitalet, och med denna förändring återuppstår den eviga, cykliska och hedniska tiden som kännetecknat bondesamhällena. När kapitalismen blir en organism medför detta att tiden återigen blir cyklisk. Cyklisk eftersom kapitalismen bygger på att pengar köper arbetskraft som skapar mer pengar: $P - V - P'$. Om inte denna tautologiska rörelse upprätthålls, så rasar kapitalet tillsammans med dess tidsliga, merkantilistiska organisering av tiden. Det är utifrån $P - V - P'$, det självexpanderande värdets behov att förkroppsligas i framtida kapital och pengar, som kapitalismen blir en

⁴⁴ Marx, *Filosofins elände* s. 39

⁴⁵ Debord, *Skådespelssamhället* (Kapitel VI, "Skådespelets tid")

⁴⁶ Ibid. s. 112

evig cyklisk återkomst. Ifall något annat än de kapitalistiska produktionsbetingelserna återkommer ur kapitalets självrörelse, så kan inte det kapitalistiska produktionssättet fortsätta existera. För kapitalismen är således reproduktion en produktion: produktion av konsumtion, produktion av reproduktion, produktion av ny produktion. Allting reduceras till produktion för produktionens skull!

Att kapitalismen blir organisk visar sig i den abstrakta jämlikhet som kapitalet påtvingar människan. Allting reduceras till en fråga om tid, pengar och arbete. Under kapitalismen förenas människornas förhållanden till varandra och till omvärlden genom att förhållandena, omvärlden och de enskilda individerna ställs till marknadens förfogande. *Den mänskliga gemenskapen blir penningens gemenskap*. Kapitalismen försöker kvantifiera alla de fenomen den möter. Detta innebär dock inte att alla substansvärden reduceras till funktionsvärden, som så olika teoretiker som Heidegger, Baudrillard och Debord hävdar. Kvantifieringen betyder inte heller att all kvalitet försvinner. Kapitalismen gör inte att allting blir ointressant. Sexualitet, precis som annan glädje och extas, är exempelvis fortfarande en kvalitativ praktik som kan förena människor. (Likaledes är ångest, depression och andra fenomen som blir allt vanligare i vår värld, kvalitativa fenomen.) Det kapitalismen gör är därför inte så mycket att omvandla all kvalitet till kvantitet, utan snarare verkar kapitalet just genom att förstärka existensen av den fundamentala skillnaden mellan de två fenomenen. Det kvalitativa blir därigenom det som det behövs mest kvantitet pengar för att kunna komma åt: de mest åtråvärda varorna är samtidigt de dyraste. Kommunismen ställer således inte kvaliteten mot kvantiteten, utan den kommer antagligen att mutera dessa två fenomen till oigenkännlighet. För som Camatte har påpekat så är både kvantitet och kvalitet besläktade med värdemätande, det vill säga värdet:

[K]valitet och kvantitet existerar båda i nära överensstämmelse med mätande och båda är i sin tur kopplade till värde. Mätandet opererar i samma grad på bruksvärdets och bytesvärdets nivå. I det förras fall, så hänger det intimt samman med en typ av underordning: bruksvärden mäter en specifik persons sociala ställning och är även ett mått på det förtryck de utstår. Bruksvärden påför sin egen despotism, som omsluter den andra despotismen (bytesvärde) och nu även kapitalets despotism. Marx avfärdade i sina anteckningar om J.S. Mills arbete utilitarismen som en filosofi i vilken människan värderas i termer av nyttan, medan utbytet tenderar att autonomisera sig.⁴⁷

Kapitalismens kvantifiering betyder därför inte att all kvalitativ verksamhet försvinner:

I den med maskiner arbetande fabriken skiljer sig den ene arbetarens arbete nästan inte alls från den andres: arbetarna kan inte längre skilja sig från varandra annat än genom den kvantitet tid, som de använder för arbetet. Icke desto mindre blir denna kvantitativa åtskillnad ur en viss synpunkt kvalitativ, för såvitt den för arbetet använda tiden å ena sidan beror av rent materiella betingelser som fysisk konstitution, ålder, kön, å andra sidan av moraliska, rent negativa omständigheter som tålmod, okänslighet och flit.⁴⁸

Kvantifieringsprocessen är därför främst en illustration på den verkliga förvandlingen av konkret arbete till abstrakt arbete, men denna förvandling innebär följaktligen inte att all kvalitet försvinner – vissa arbetare är mer kompetenta än andra exempelvis. Detta innebär inte att det abstrakta arbetet skulle sakna en verklig existens, för abstraktionen blir reell eftersom arbetet är jämförbart och utbytbar genom att arbetstiden är värdets bestämmande. Det är genom tiden som all mänsklig aktivitet fogas samman i ett organiskt system:

Är din arbetstimme lika mycket värd som min? Den frågan avgöres av konkurrensen.

Konkurrensen bestämmer enligt en amerikansk ekonom, hur många dagar enkelt arbete som innehålles i en dag sammansatt arbete. Förutsätter inte denna reduktion av arbetsdagar sammansatt arbete i arbetsdagar enkelt arbete, att man antar det enkla arbetet som sådant såsom värdemått? Om arbetets kvantum som sådant, utan hänsyn till kvaliteten, tas som värdemätare, så förutsätter detta att det enkla arbetet har blivit industrins grundval. Det förutsätter, att arbetena har gjorts lika genom människans underordnande under maskinen eller genom den mest ytterligt gående arbetsdelning, att människorna utplånas i förhållande till arbetet, att urets pendel har blivit den noggranna mätaren av förhållandet mellan två arbetares prestationer, liksom den är det för två lokomotivs fart. Så får det inte längre heta att en människas timme blir lika med en annan människas, utan snarare att en människa under en timme är värd lika mycket som en annan människa under en timme.⁴⁹

⁴⁷ Camatte, *This world we must leave* s. 132–133

⁴⁸ Marx, *Filosofins elände* s. 51

⁴⁹ Ibid. s. 50

Kapitalismens organiska utveckling sker inte evolutionärt, visserligen successivt men genom språng och små revolutioner. För värdet dominerar trots allt inte över *alla* delar av samhället, även under den reella underordningen finns det terrängar och utrymmen som kapitalet kämpar för att inlemma och revolutionera. Detta till trots att Marx kallar sin samtid för ”den allmänna korruptionens tid, det universella schackrandets tid, eller, för att använda det ekonomiska uttryckssättet, den tid då varje föremål, fysiskt eller moraliskt, föres till marknaden som handelsvara för att taxeras till sitt rätta värde.”⁵⁰ Enligt Marx är kapitalismen en tidsepok där ”allt vad människorna hittills ansett för oförytterligt föryttrades som föremål för utbyte, för schackrande. Det är den tid, då till och med saker, som hittills förmedlats, men aldrig utbytts, bortskänkts men aldrig sålts, förvärvats men aldrig köpts – dygd, kärlek, övertygelse, kunskaper, samvete etc. – då med ett ord allt har blivit handelsvara”.⁵¹ Detta är inte riktigt fallet, ännu. Allting kan inte köpas eller säljas på marknaden. Inte ens under den reella underordningen är kapitalismen total. Detta till trots att det är då kapitalet blir ”specifikt kapitalistiskt”, det vill säga genom den reella underordningen av arbetet, som kapitalismen enligt Marx blir en organism. Men även när den tid infaller när ”allt har blivit en handelsvara” så kommer det fortfarande att finnas en utsida som kapitalet inte kan erövra. För precis som den mänskliga organismen skulle förtvina utan syretillförsel, så är kapitalets organism avhängig en yttre variabel: *det levande arbetet*. Det levande arbetet är den kapitalistiska kroppens syre. Det är den praktik som måste köpas och placeras i produktivt arbete för att kapitalet skall kunna fortsätta att existera – utan levande arbete inget värde. Det är det levande arbetet som är den framtid, den tid som kapitalet måste återskapa. Detta eftersom människan förkroppsligar tiden. Detta skildrar vidare att det *inte* är subjektet som är placerat i tiden, som Kant hävdar, utan det är genom subjektet som tiden kan existera. Människor – i egenskap av levande arbete – är det som gör att tiden kan existera i sin tidsliga, mätbara form. Därför är det åtminstone rent teoretiskt så att arbetskraften vid ett givet moment befinner sig utanför kapitalets dialektik. Detta moment är då förstått vid läget för konsumtionen av livsförnödenheter eller innan individen sålt sin arbetskraft. Kapitalet försöker emellertid ständigt att begränsa denna utsida. I praktiken existerar inte heller denna utsida för den enskilda människan, mer än i ytterst begränsade former, då även skola och fritid alltmer blir produktiva och nyttiga företeelser för kapitalet. Företagen tjänar som bekant på att det finns arbetslösa, exempelvis då konkurrensen om arbetstillfällena gör att lönerna kan sänkas. Dessutom ockuperas även vår tillvaro alltmer av värdet. All verksamhet är ännu inte förmedlad av värdet. Än så länge är exempelvis luft gratis att andas. Att kapitalismen försöker inkapsla sin egen gräns, den levande arbetskraften, påvisar att det faktiskt är kapitalet som försöker åstadkomma den gamla kommunistiska utopin om föreningen av essens och existens. För essensen (produktionen av mervärde) bestäms alltmer genom den mänskliga existensen och inte bara genom en mänsklig praktik (abstrakt arbete). Lönearbetet generaliseras till den grad att kapitalet inte bara blir identiskt med produktionsprocessen utan med människan själv.

Kapitalet ... kapitaliserar proletären – dvs. det skapar följande beteende i honom: han anser sig själv vara kapitalet och måste sålunda bära frukt, arbete måste vara en verksamhet med profit i åtanke och ingenting annat. Detta fenomen inträffar samtidigt med kapitalets antromorfos: kapitalet blir människan. Sålunda blir dess herravälde inte bara naturligt ... utan även mänskligt och genom denna sista generalisering av sitt vara tycks det försvinna. När detta inträffar blir kapitalet en apologet för det som var dess huvudfiende – arbete som producerar mervärde (därmed profit).⁵²

Denna jämkning mellan essens och framträdande visar sig dock inte bara i arbetarens förvandling till kapital, utan även i arbetarens försök att attackera det som producerar hennes disposition som arbetare – främst existensen av en överklass – för genom föreningen mellan essens och framträdande skänks enskilda praktiker förmågan att direkt angripa värdeförhållandet. De antikapitalistiska verksamheterna kan idag inte endast analyseras som rent empiriska företeelser, de måste förstås i relation till de konkreta abstraktioner som kapitalet innebär: varuformen, det abstrakta arbetet, värdet etc. Självfallet har arbetarklassens kamp alltid vänt sig negativt och antagonistiskt mot de kapitalistiska abstraktionerna, men i och med kapitalismens utveckling till en organism förstärks relationen mellan det som vi kan kalla det konkreta och abstrakta. För under den reella subsumtionen av arbetet förblir enskilda praktiker aldrig ensamma eller ”konkreta” då varje aktion har en unik potential att angripa de kapitalistiska abstraktionerna som sådana. Detta eftersom den reella subsumtionen av arbetet innebär att arbetaren blir inkluderad i kapitalet och därmed blir kapital, det vill säga kapitalismen förvandlas till en organism.

Men vad är egentligen en organism? En organism består av organ sammanvävda i en kropp som lever på organens aktivitet.

⁵⁰ Ibid. s. 28–29

⁵¹ Ibid. s. 28

⁵² Camatte, *Capital and community: the results of the immediate process of production and the economic work of Marx*, s. 156

Kapitalismen är således denna icke-produktiva kropp och de enskilda, faktiska, proletärerna är de ”organ” som producerar kroppens sammanhållning och funktion. Kapitalismen fungerar som en människa i sömn, för i sömnen är människan inkapabel att handla. I sömnen blir hon växtlik, där finns ingen vakenhet utan blott tillvaro. En tillvaro som bestäms av en viss repetitiv aktivitet, som exempelvis andning. Som Oswald Spengler skriver:

I tillvaron råder ett öde, i vakenheten hittar man orsaker och verkningar. För den ena är urfrågorna ”när” och ”varför”, för den andra är de ”var” och ”hur”. En växt har en tillvaro utan vakenhet. Under sömnen blir alla varelser växtlika: spänningen gentemot omvärlden slocknar, livets takt går vidare. En växt har bara relationer till ”när” och ”varför”. De första gröna skotten som tränger fram ur den vintriga jorden, knopparnas svällande, hela våldsamheten i blomningen, doften, färgglansen, mognandet: allt detta är en trängtan efter ödets uppfyllande och en ständig längtansfull fråga efter ”när”. Frågan efter ”var” kan inte ha någon innebörd för en växtartad tillvaro. Det är den fråga som varje vaknad människa dagligen ställer sig. Tillvarons puls råder ständigt genom alla släktled. Men vakenheten börjar på nytt för varje mikrokosmos. Det är skillnaden mellan fortplantning och födelse. Det ena bekräftar varaktigheten, det andra är en början. Därför fortplantas växten, men den föds inte. Den existerar, men inget uppvaknande, ingen första dag börjar breda ut sinnenas värld för den.⁵³

Kapitalismen var således under den formella underordningen ett vaket fenomen som ”föddes” genom köpmäns, borgare och proletärers ”vakna” ageranden, samt de materiella konsekvenser tidigare strukturella praktiker lett fram till. I den reella underordningen har emellertid kapitalismen fallit i sömn och måste därför ständigt fortplanta sin egen grund. Likt en sovande kropp ständigt måste upprepa andningen för att kunna vakna morgonen därpå, måste totalkapitalet ständigt generera marknader, lönearbetare och företag för att kunna fortsätta sin vila. Det är endast vakenheten som kan förrinta de kapitalistiska samhällsförhållandena, eftersom den innebär att människor drar undan framtiden från kapitalet och brukar den aleatoriska möjlighet som existerar på basis av den grund som kapitalismen vilar på – tiden i dess tidliga form genom produktion av mervärde. Kommunismens möjlighet finns således rent abstrakt i proletariats vägran att vara proletariat. Om arbetarna undviker att återskapa de samhälleliga förhållanden som genererar mervärde, så rasar totalkapitalet som ett korthus.

Kapitalets underordning av arbetet: formell och reell subsumtion

Kapitalet som samhälleligt produktionsätt uppnår sin reella underordning då det lyckas ersätta alla föregående samhälleliga och naturliga förutsättningar med sina egna specifika *organisationsformer* som förmedlar underordnandet av hela det fysiska och sociala livet under sina valoriseringsbehov. Kapitalets *Gemeinschafts* natur är organisering. (Gianni Collu, *Transition*)

Som vi sett bygger således kapitalismen på ett kontingent förhållande: nödvändigheten av att erövra framtiden. Vi har även sett att kapitalets behov av att trygga detta kontingenta förhållande blir mer akut när kapitalismen träder in i den reella underordningen. För när värdet distribueras i hela samhällsfabriken följer motståndet efter. Men vad är egentligen reell underordning? Och vad är det för skillnad mellan formell och reell underordning?

Formell underordning innebär att kapitalet övertar produktionsmedel och gör dessa till kapitalistiska produktionsmedel. Arbetet tvingas in i kapitalistisk underordning (fabriken). Arbetet blir abstrakt arbete och vi har redan sett hur denna vara möjliggör kapitalet. Den formella underordningens materiella grund är den ursprungliga ackumulation, som genom historien tvingat människor till lönearbete. (Denna ursprungliga ackumulation fortgår emellertid fortfarande, trots att hela världen är instängd i den reella underordningen.) Den formella underordningen innebär en produktion av absolut mervärde och detta sker genom att arbetsdagen förlängs. Den reella underordningen påbörjas genom den tekniska omorganiseringen av arbetet. Denna omorganisering gör att produktionen övergår från en produktion av absolut mervärde till relativt mervärde. Det relativa mervärdet är således en strategi som intensifierar arbetet under arbetsdagen. Den tidiga reella underordningen förvandlar således endast fabriken organisering och teknikerna för att exploatera arbetskraften.

Produktionen av absolut mervärde beror uteslutande på arbetsdagens längd, medan produktionen av relativt mervärde omskapar den tekniska arbetsprocessen och de samhälleliga grupperingarna från grunden.

Produktionen av relativt mervärde förutsätter alltså, att det kapitalistiska produktionsättet med alla dess säregna medel, metoder och produktionsbetingelser redan historiskt [naturwüchsig] har uppstått och utformats på grundval av arbetets formella under-

⁵³ Spengler, *Västerlandets undergång*, s. 11

ordnande under kapitalet. Istället för det formella underordnandet /Subsumtion/ av arbetet under kapitalet träder det reella.⁵⁴

Kapitalismens uppkomst, eller åtminstone borgarklassens uppkomst, kan vi rent historiskt spåra till städerna, kanske speciellt städerna i renässansens Italien. Det är intressant att notera att trots att borgerskapets framväxt hade staden som centrum, så var kapitalismens födelseort industrin och den reella subsumtionens framväxt är, som Marx påpekade, inte industrin utan fabriken i mer snäv bemärkelse. Den reella underordningens centra, dess essens, är förstås precis som den formella underordningens centra, det abstrakta arbetet. Den reella underordningen påbörjas i den moderna och industrialiserade fabriken. Reell subsumtion är helt enkelt införandet av ny teknologi och organiserandet av arbetet i fabriken ”reellt”. Den reella underordningen innebär dock inte att den formella underordningen försvinner, vilket exempelvis visar sig genom att arbetstiden ibland förlängs. Det är därför viktigt att understryka att den reella underordningen inte ersätter den formella underordningen. Den formella underordningen finns ständigt kvar som grund. Vi kan således säga att kapitalismen fungerar hegeliantskt, för detta är ett fint exempel på en kapitalistisk *Aufhebung*. De tidigare kontrollmekanismerna finns kvar, men deras svagheter är övervunna och arbetet är nu ordnat på ett mer raffinerat sätt. Den formella underordningen blir reell. Marx beskriver denna kapitalistiska *Aufhebung* så här:

I varje fall motsvarar de båda formerna av mervärde – det absoluta och det relativa – om båda betraktas åtskilda och var och en för sig – och det absoluta mervärdet föregår alltid det relativa – två skilda former av arbetets underordnande under kapitalet eller två skilda former för den kapitalistiska produktionen, varvid den första alltid utgör en förelöpare till den andra, *ehuru den vidareutvecklade formen, den andra, åter kan utgöra en grundval för införandet av den första i nya produktionsgrenar* [min kursivering].⁵⁵

Den reella underordningen intensifieras faktiskt genom sina egna konsekvenser, nämligen för att den ”omskapar de samhälleliga grupperingarna från grunden”. Kapitalet blir genom den reella underordningen av arbetet i fabriken ett ständigt revolutionerande. Den reella underordningen tränger dock utanför den terräng som den påbörjats i, fabriken, och förvandlar istället hela samhället till en industri. Samhället blir kapitalistiskt, men detta sker inte omedelbart, utan som vi kommer att se genom kapitalets behov av att överskrida sig självt. Kapitalets gräns är sig självt, den behöver omkullkasta och revolutionera sin egen produktion, exempelvis genom återuppreparandet av sin egen historia genom nya former av inhägnadsrörelser. Den ursprungliga ackumuleringen pågår således fortfarande, inte bara i så kallade ”u-länder”, utan även genom att tidigare gemensamma egendomar i ”i-länderna” privatiseras.⁵⁶ Den reella underordningen innebär således inte att tidigare fenomen försvinner, utan genomsyrar dem bara, bestämmer dem. Det pågår fortfarande ursprunglig ackumulering, men den är instängd inom den reella underordningen, som fungerar axiomatiskt. Trots detta påbörjades den reella underordningen redan under Marx’ tid, men var då ännu begränsad till fabriken.

Rent historiskt kan vi se att arbetarrörelsen, arbetarklassens organisering som lönearbetare, knuffade in den formella underordningen i dess reella fas i vissa länder – som i Ryssland.⁵⁷ Den ryska revolutionen förvandlades från en proletär revolt till en kapitalistisk. I andra länder kan vi se hur klasskampsvågen 1917–36, fascismen och keynesianismens utveckling samt demokratin seger över fascismen, skapade en materiell möjlighet för den reella underordningen att träda ut ur fabriken och istället utveckla hela samhället till en fabrik. Den reella underordningen fungerar geopolitiskt då den omskapar världen till en diffus fabrik. Vissa regioner får stå för råvaror och andra länder för högutbildad arbetskraft. Denna utveckling har exempelvis Immanuel Wallerstein beskrivit i sin världssystemteori.⁵⁸ Men som Antonio Negri och Michael Hardt har argumenterat skickligt för i *Imperiet* så håller denna geopolitik på att falla samman idag. Gränsdragningarna mellan ”första”, ”andra” och ”tredje” världen blir alltmer diffusa. Idag finner vi ultramodern teknologi i så kallade ”u-länder” och inom ”i-länderna” dyker den ”tredje världen” upp genom avfolkad landsbygd och fattiga förorter.

Kapitalet förintar tidigare begränsningar, men endast genom att producera nya fjättrar. Den förintar dött arbete genom att åstadkomma nya varor. Marknader krossas endast för att nya skall produceras och gränser suddas ut på kartan, bara för att nya skall ritas dit. Kapitalet är därför lika mycket en permanent revolution som en permanent kontrarevolution, den avterritorialiserar terrängen endast för återterritorialisera den. Denna oroliga och spasmska utveckling hos kapitalet

⁵⁴ Marx, *Kapitalet I* s. 444–445 (kompletterad med rättelserna ur Supplementet från 1985, s. 114)

⁵⁵ Marx, *Den omedelbara produktionsprocessens resultat* s. 621

⁵⁶ Vi förhåller oss ytterst kritiska till uppdelningen av världen i ”i-länder” och ”u-länder” och vill därför påpeka att vi endast använder oss av dessa usla begrepp för bekvämlighetens skull.

⁵⁷ Goldner, *Kommunismen är den materiella mänskliga gemenskapen – Amadeo Bordiga idag*

⁵⁸ Balibar & Wallerstein, *Ras, nation, klass: mångtydiga identiteter*

inlemmar hela den mänskliga tillvaron inom sig. Skillnaden mellan reproduktion och produktion suddas ut, trots att den fortfarande för den enskilde kapitalisten och den enskilde arbetaren förblir distinkt. Under den reella underordningen är det inte det enskilda arbetet, utan det församhälleligade arbetet, som bestämmer företagets utveckling. Detta visar sig exempelvis i teknologins utveckling och företagets/staternas allt större behov av utbildad och kompetent arbetskraft:

[D]enna utveckling av produktivkrafterna hos det *församhälleligade arbetet* i motsats till de enskildas mer eller mindre isolerade arbete osv, och därmed *utnyttjandet av vetenskapen*, denna *allmänna* produkt av den samhälleliga utvecklingen, på den *omedelbara produktionsprocessen*, allt detta framträder som *kapitalets produktivkraft*, inte som arbetets produktivkraft eller såsom produktivkraft hos arbetet blott i den mån detta är identiskt med kapitalet, och under alla förhållanden varken som produktivkraft hos den enskilda arbetaren, eller hos de arbetare som träder samman i produktionsprocessen. *Den mystifikation som överhuvudtaget ligger i kapitalförhållandet utvecklas nu mycket längre än vad fallet var, eller kunde vara, under arbetets blott formella underordnande under kapitalet* [Sista meningen min kursivering].⁵⁹

Den reella underordningen utvecklar således det samhälleliga arbetet, det vill säga totalarbetet, genom att arbetets reproduktion blir alltmer determinerad av kapitalismen. Vetenskapen och tänkandet som sådant dras in i denna process och detta skildrar att den reella underordningen således inte bara omorganiserar fabriken, utan även skolan, universiteten, arbetarrörelsen, ja rentav människan självt. Det är på detta sätt som den reella underordningen i mitten av 1900-talet åstadkommer det vi tidigare i texten kallat en antropologisk revolution: ”Den mystifikation som överhuvudtaget ligger i kapitalförhållandet utvecklas nu mycket längre än vad fallet var, eller kunde vara, under arbetets blott formella underordnande under kapitalet.”⁶⁰ Mystifikationen gäller inte bara arbetsplatserna, utan samhället som sådant. Den reella underordningen spränger den formella underordningens gränser. Välfärdssamhället, masskonsumtion, bilsamhället, hela ”efterkrigstidens” utveckling är sammanbundet med att den reella subsumtionen träder utanför fabriken gränser. Likväl är vår samtids politiska fenomen – som monetarism, globalisering och privatiseringar – en direkt konsekvens av den reella underordningens intensifiering och utveckling. Världen blir alltmer kapitalistisk.

Därför är det också klart att dialektiken mellan arbete och kapital fördjupas, eller kanske rentav etableras, under den reella underordningen. Inom fabriken har det förstås alltid funnits ett dialektiskt moment mellan arbete och kapital, men under den formella underordningen, och då den reella underordningen var begränsad till fabriken, så hade arbetarrörelsen ett autonomt utrymme som kunde utnyttjas. På detta vis kunde arbetarrörelsen formera sig som en revolutionär autonom kraft från kapitalet – i partier, fackföreningar och sovjeter. Detta utrymme utnyttjades förstås felaktigt, eftersom arbetarklassen förlorade initiativet, men vad som än kunde ha hänt, så utgick historien som sådan att proletariatet rent a priorisk blev en kapitalistisk kategori och kapitalet blev en värld, ett samhälle. Och det är därför som vi ser konflikter i hela samhällsfabriken idag. Möjligheten till autonomi för arbetet försvinner i och med att den reella underordningen spränger fabriken gränser. Om utrymmet för autonomi skulle ha funnits idag, så skulle vi knappast ha så mycket kamp som vi har i samhällsfabriken. För det är faktiskt just bristen på autonomi som gör att proletariatet kan revoltera mot den reella underordningen. Den reella underordningen innebär nämligen:

[H]ur det ”samhälleliga” etc hos arbetet icke blott ”i föreställningen” utan ”faktiskt” konfronterar arbetaren, icke blott såsom något främmande, utan såsom något fientligt och antagonistiskt, objektiviserat och personifierat under kapitalet.⁶¹

Det som Marx beskriver som det samhälleliga i arbetet är emellertid under den reella underordningen identiskt med arbetet. Detta eftersom reell subsumtion av arbetet betyder att kapitalet nyttjar arbetets:

... *samhälleliga* produktivkrafter, eller produktivkrafterna hos direkt *samhälleligt, församhälleligt* (gemensamt) arbete, genom Kooperationen, genom arbetsdelningen inom fabrikslokaler, användandet av *maskineri* och överhuvudtaget produktionsprocessens förvandling till ett medvetet *utnyttjande* av naturvetenskapen, mekaniken, kemin etc för bestämda syften, *teknologi* etc, liksom det *arbete i stor skala* som motsvarar allt detta osv (det är blott detta församhälleligade arbete som är i stånd att tillämpa den mänskliga utvecklingens *allmänna* produkter, såsom matematik etc, på den *omedelbara* produktionsprocessen, liksom å andra sidan

⁵⁹ Marx, *Den omedelbara produktionsprocessens resultat* s. 620–621

⁶⁰ Ibid. s. 621

⁶¹ Ibid.

utvecklingen hos dessa vetenskaper förutsätter en viss nivå hos den materiella produktionsprocessen)⁶²

Eftersom exempelvis vetenskap och andra områden utanför den direkta produktionsprocessen får en allt större roll för kapitalet under den reella underordningen, innebär detta att skillnaden mellan improduktivt och produktivt arbete blir en meningslös distinktion. Även om det går att hitta en skillnad mellan produktivt och improduktivt arbete, så spelar inte denna skillnad någon politisk roll längre. Detta eftersom både improduktivt och produktivt arbete är vitala komponenter i totalarbetet, dvs. det församhälleligade arbetet. Marx' påstående att det samhälleliga i arbetet vänder sig mot arbetaren som en antagonistisk och kapitalistisk kraft, påvisar också att det inte bara är det abstrakta arbetet, utan även det konkreta arbetet, som måste attackeras! För det församhälleligade arbetet är inte bara det abstrakta arbetet, utan även det konkreta. Den reella underordningen gör således även att det konkreta och improduktiva arbetet alltmer organiseras kapitalistiskt. Kommunism måste därför innebära förintandet av *arbetet* och detta beror inte på någon principiell eller utopisk orsak, utan på att det är det samhälleliga arbetet och inte det abstrakta arbetet som konfronterar arbetarna som en främmande kraft, nödvändig att motsätta sig. I praktiken är det också arbetet som sådant (och inte bara lönearbetet) människor attackerar när de på olika sätt flyr arbetet eller saboterar arbetets organisering.

Vi har nu sett hur den reella underordningen innebär att värdet och motståndet distribueras genom hela samhället. Detta får också många organisatoriska konsekvenser både för klassen och för enskilda revolutionärer. I slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet var fackföreningsrörelsen ett hot mot den industriella kapitalismens utveckling, i vissa delar av världen rentav ett revolutionärt hot. Arbetarklassens organisering i fackföreningsrörelsen var bland annat ett svar på den absoluta mervärdesproduktionen. Kravet var att förkorta arbetsdagen och utopin var att arbetarklassen skulle ta över produktionen. Vi vet vad arbetarrörelsens kamper bidrog till – övergången från formell till reell underordning av arbetet. Arbetarrörelsen kämpade för att förinta, eller åtminstone förändra, ett av kapitalismens axiom – absolut mervärdesproduktion – och kapitalet svarade genom att övergå till relativ mervärdesproduktion och genom att ge utrymme för arbetarklassen, som variabelt kapital, inom kapitalismen. På detta sätt fördjupades den dialektiska relationen mellan arbete och kapital, det variabla kapitalet accepterades genom arbetarrörelsens integrering i staten. Nu blir alltså arbetarrörelsen, som fortfarande är ett hinder för kapitalets jakt på profit, integrerad i kapitalismen, direkt kopplad till staten och den ekonomiska tillväxten. Fackföreningarna är således fortfarande en "barriär" för enskilda kapital, men nödvändiga under denna historiska fas av reell subsumtion. Detta skildrar den reella underordningens återterritorialisering. Trots att kapitalet innebär en ständig revolution har det användning för stabiliserande instrument och förmedlande apparater. Arbetarrörelsens integrering i staten innebar också att klasskampen på 1960- och 70-talen i mångt och mycket blev en antifacklig och anti-institutionell företeelse. Dessa nya praktiker från den upproriska delen av arbetarklassen gjorde att kapitalet återigen revolutionerade sin politik och sina förmedlande apparater. Globaliseringen och monetarismen är två konsekvenser av arbetarklassens uppror under denna tid.

Som vi sett innebar övergången från formell till reell underordning, och från tidig reell underordning till intensifierad reell underordning, att det autonoma och revolutionära utrymme, som tog sig uttryck i exempelvis bolsjevism och syndikalism, förintades. Arbetarklassens oförmåga att förinta sig själv som klass under den formella underordningens tidevarv förändrade klassammansättningen och den organiska sammansättningen av kapitalet. Detta producerade en mängd nya förmedlande apparater. Arbetarklassens organisering som variabelt kapital, ja själva klasskampen, bands genom fackföreningarna samman med den ekonomiska tillväxten. Inom vissa delar av industrin under "efterkrigstiden" var facklig organisering rentav ett tvång. Facklig organisering blev således ett axiom för kapitalet under denna tid. Detta gav sig naturligtvis inte av sig självt. Det krävdes kamp och rentav blodutgjutelse. Den reella organiseringen av arbetet innebär därför att formell organisering inte blir omöjlig, men att den formella organiseringen blir en del av kapitalismen. När revolutionärer organiserar sig formellt slutar detta antingen i att denna grupp endast organiserar ett fåtal personer, eller så inlemmas organisationen i de kapitalistiska samhällsförhållandena. Övergången från formell till reell underordning gör inte att formell organisering försvinner men det innebär att en separering mellan klass och revolutionärer blir obsolet. För den enda verksamhet som kan organiseras revolutionärt är den egna och eftersom det samhälleliga arbetet är fienden, en fiende som finns överallt, kan vi även agera överallt mot kapitalet. Enligt Johan Forsberg innebär övergången till reell underordning ur organisatorisk synvinkel att:

Alla organisationer som är upprättade med en synteskaraktär (ideologisk enhet) innebär oundvikligen en alienerande separering mellan objekt och medvetande. De reproducerar därmed det som är den kapitalistiska statsformens väsen (förmedlingen i klasskampen, som sammantaget utgör totalkapitalets intresse gentemot totalarbetaren). Vilket i praktiken innebär att beslut skiljs från utförande

⁶² Ibid. s. 620

(oavsett graden av demokrati), och att de blir en del av den representativt-politiska sfärens mediering. Förespråkarna av sådan vänsterorganisering tror att klasskampen utspelas på den politiska arenan bara för att den framstår politisk i så måtto att den upplöser den gamla ordningen. Genom att de försöker efterlikna klasskampens sken (och inte dess väsen – brott mot värdeackumulationen) blir det en representation och i sig en fetisch, betingad av varurelationen. De organiserar ett substitutionistiskt pseudoparti, som bäst en reifierad partiform.⁶³

Kommuniseringens janusansikte: krigskommunism och arkitektur

Det förgångnas språk är alltid orakelspråk. Blott såsom framtidens byggmästare, som vetande i nuet, skola I förstå det. Man förklarar nu Delfis utomordentligt djupa och stora verkan därav, att de delfiska prästerna voro ingående kännare av det förflutna. Nu höves det att veta att blott den, som bygger framtiden, har rätt att döma det förgångna (Friedrich Nietzsche, *Historien och livet*).

Kommunismen är inte arbetarnas styre över detta produktionssätt, det medvetna omhändertagandet av dess motsägelser, upptagandet av utvecklingen av produktivkrafterna där kapitalismen själv är oförmögen att fortsätta. Utan några förutsättningar att reproducera är kommunismen inte något produktionssätt; kommunismen är inte ens ett samhälle i betydelsen en totalitet som omfattar de förhållanden som individer definierar sinsemellan i sin individualitet. (Théorie communiste, *Communist theory*)

Enligt den rådskommunistiska traditionen är revolutionärens praktik något som skall begränsas till kommunikation och diskussion.⁶⁴ Det revolutionärer skall göra är att reflektera över den egna situationen. Om revolutionär verksamhet inte skall sluta upp i representativ och alierande politik måste den ske av och genom, det som med vänsteristisk språkbruk brukar benämnas, arbetarklassen. Revolutionärer skall därför endast försöka delta i diskussionen om arbetarklassens läge och ställning. Rådskommunismen är på många sätt en inverterad bild av leninismen. Detta eftersom leninisternas fokus är behovet av revolutionär aktivitet ifrån revolutionärernas sida. Gilles Dauvé summerar den rådskommunistiska teorin i en fras, ”arbetarna själva”, och leninismen med ett ord, ”partiet”.⁶⁵

Den tyska och holländska vänsterkommunismens merit är, förutom att den skildrat arbetarklassens självständiga kamp, att den påpekat att reflekterande, förståelse, är en del i kommunistisk praktik. Men rådskommunisterna formulerar bara ett moment i den kommunistiska praktikens dialektik. Det andra momentet – interventionen, förändringen – saknas. Hos rådskommunisten finns det därför inget dialektiskt spel mellan förståelse och förändring. Ett liknande problem infinner sig hos leninismen. I leninismen finns endast den egna interventionen. Leninisterna substituerar den verkliga kommunistiska rörelsen med sin egen praxis. Leninisterna separerar subjektet från objektet. Deras intervention riktar sig mot ett objekt som de inte tillhör. Praktisk reflexivitet innebär, i motsats till leninismens separation av subjekt och objekt, att interventionen och reflektionen sker i det objekt som det reflekterande och intervenerande subjektet befinner sig i. Tänkande och skapande, dessa två företeelser är delar av samma process – den praktiska reflektionen – men de är inte samma sak. Leninisten förnekar sina egna begär och behov och riktar sin intervention mot en värld som han inte tillhör, och därför misslyckas han med sin verksamhet. Rådskommunisten tror att kontemplerandet över det objekt som hon är en del av är samma sak som att förändra detta objekt. Leninisten är politisk, rådskommunisten opolitisk.

Praktisk reflexivitet, så som Marx formulerade den i sina teser om Feuerbach, innebär ett samspel mellan förståelse och förändring. Det innebär inte att dessa två moment förenas. Tänkandet och skapandet, kontemplerandet och omstörtandet, bibehåller sina individuella särarter. En praktisk reflexivitet måste således innebära faktisk praktik och en reflektion över denna praktik. Filosofin måste förverkligas, den måste bli praktisk. Detta praktiserande av filosofin är inte en politisk praktik utifrån en politisk teori, utan snarare är det en poetik utifrån en poetisk teori. För betraktar vi etymologin hos ordet *poetik* och hos ordet *teoria*, finner vi att grekiskans *teoria* betecknar översikt, dvs. att man från en upphöjd plats betraktar och iakttar omvärlden, medan *poetik* härstammar från det grekiska ordet *poiesis*, som innebär förmågan att göra, och betecknar således en lära om görande. Den praktiska reflexiviteten resulterar därför i en *teoretisk poetik*, en process som är kritisk samtidigt som den är konstituerande.

⁶³ Citerat från ett diskussionsinlägg.

⁶⁴ Det bästa samtida exemplet på detta är det rådskommunistiska nätverket *Echanges et mouvement*. Echanges' syfte är att diskutera och cirkulera information om arbetarklassens självständiga motstånd. *Echanges et mouvements* presentationstext kan man läsa på <http://www.mondialisme.org/article.php?id_article=205>. Utifrån denna text och föreningens bulletin, samt deras övriga aktivitet, är det uppenbart att de tycker att all intervention är intervention utifrån och därför av diverse anledningar ”leninism” (= förkastligt).

⁶⁵ Dauvé, *Vägrandets dynamik* s. 105 (Kapitlet ”Leninismen och ultravänstern”)

Den rådskommunistiska traditionen hamnar därför i en återvändsgränd, eftersom dess teori om proletariatet tycks innebära: se men inte röra. Detta rådskommunistiska arv hos grupper, som exempelvis Aufheben, har gjort att de lyckats kombinera en icke-dialektisk syn på praktik och teori, samtidigt som de utvecklar en sorts hyperhegelianism. Aufheben förkastar exempelvis militanta undersökningar och har ingen förståelse för att sådan verksamhet är uttryck för praktisk reflexivitet.⁶⁶ Här framträder det icke-dialektiska i deras perspektiv. Deras hyperhegelianism visar sig när gruppen blott konstaterar att en sådan mekanism för praktisk reflexivitet är ”leninism”. För Aufheben räcker det med att konstatera att det finns en rörelse mellan arbete och kapital, en rörelse som sköter sig själv och som skall övervinna sig själv utan något yttre ingripande. Detta är inget annat än teleologi.

Inom Kämpa tillsammans! försökte vi utveckla en praktisk reflexivitet, och därför var vi alltid öppna med att teori först och främst var ett verktyg för praktisk verksamhet. Den tyska gruppen Kolinko, som exempelvis undersökt callcenters runt omkring i Europa, menar att undersökning är A och O för förståelse av dagens klassammansättning, men samtidigt är de motståndare till revolutionärens intervention, då de menar att denna kommer ”utifrån”.⁶⁷ Genom diskussionerna inom Kämpa tillsammans! insåg vi emellertid, i motsats till Kolinko, att det var just eftersom vi var både revolutionärer och arbetare som vi kunde skapa förändring. Vi affirmerade denna skillnad. Vi insåg således att det var som arbetskraft vår förändringspotential fanns, eftersom det är denna vara som producerar kapitalets tautologi, och samtidigt förstod vi att det var först som revolutionärer vi kunde överge rollen som proletär, arbetskraft.⁶⁸ Vårt problem var att vi ständigt var inom kapitalet. Det vi ville göra var att hamna ”utanför” kapitalismen. Denna insikt skapade en distans till det egna livet. Istället för en spontan sociologi systematiserade vi våra kunskaper som man som arbetare får rent ”spontan”. Vi är och var revolutionärer och det var som revolutionärer vi undersökte vår vardag, men vår makt att förändra denna vardag reste sig ur vår roll som arbetskraft. Detta revolutionära element var den kraft, den mekanism och den distans som gjorde att vi kunde undvika leninismens och rådskommunismens återvändsgränder.

Det vi delade med den tyska och holländska vänsterkommunismen var insisterandet på arbetarklassens självständiga praktik och det vi fick från Lenin var betoningen av den egna handlingens vikt. Den praktiska reflektionen gav oss således möjlighet att utveckla en slags *bolsjevism utan parti*, en omedelbar och begärsorienterad praktik som undvek de förmedlande apparater som kapitalet desarmerar klasskampen med. Det är emellertid viktigt att påpeka att det finns en trivial sanning i Lenins och Kautskys påstående att arbetare endast kan nå ett trade-unionistiskt medvetande, eftersom en arbetare inte är något annat än variabelt kapital. Och så länge arbetaren slåss som arbetare, så kommer kapitalet att utvecklas. Det är först när denna disposition ifrågasätts som en revolutionär brytning kan ges, och denna brytning är en produkt av att arbetarklassen skapar en distans till det tillstånd som skapar den som klass. Enligt Svenska Akademiens ordlista betyder ordet *intervention* ingripande och inskridande. Ett ingripande vilar på en skillnad, ett slags avstånd. Detta avstånd produceras när arbetarklassen försöker organisera sig autonomt från överklassen, och när denna autonomi ges, innebär detta samtidigt att arbetarklassen attackerar den förmedling som gör att den kan existera som klass. När arbetare ifrågasätter sin egen existens i praktiken, när de inte bara upplever livet i kapitalismen som något de vill revoltera mot, utan som något att de facto resa sig mot, då produceras det en distans mellan arbete och kapital. Organiseringen för att bryta sig loss ur arbete–kapital-dialektiken är inget annat än ett ingripande, en intervention. Ett ingripande eftersom ”arbetarklassen” ger sig på sin roll som ”arbetskraft”. Detta ingripande är den kommunistiska rörelsen, kommuniseringen, och sådana ingripanden sker hela tiden, eftersom klasskampen inte existerar oavhängigt från ekonomin eller totalkapitalet. Den kommunistiska rörelsen är därför det störningsmoment som kan skapa en kris i kapitaldialektiken, men kommunismen som samhälle kan inte ges ur konflikten mellan arbete och kapital, utan den måste produceras genom en intervention av ett tredje element. *Det krävs ett motdialektiskt element för att kapitalförhållandet skall kunna förintas. Kapitalismen måste angripas utifrån genom flykten bort från kapitalet.*

De perspektiv som ser kommunism som ett resultat av motsättningar i en inre process är instängda i ett teleologiskt perspektiv. Arbetarklassen – som den ser ut idag – kan aldrig skapa kommunism och stärkandet av arbetarklassen innebär förstärkandet av kapitalets tautologi. Trots att kommunismen inte kan ges ur processen mellan arbete och kapital, så är den kommunistiska rörelsen ett fenomen som existerar inom men mot kapitalet. Utvecklandet av den inre motsättningen, dvs.

⁶⁶ Se deras recension om militanta undersökningar och Kolinkos bok *Hotlines*, som är en undersökning av callcentersektorn, i *Aufheben* #12 <http://meeting.senonevero.net/article.php?id_article=26&lang=en>.

⁶⁷ Se Kolinkos bok *Hotlines*.

⁶⁸ Det revolutionära behöver emellertid inte vara synonymt med kommunistisk ”medvetenhet”, även om det var det i vårt fall. Vi vill inte på något sätt reducera vikten av ”teori” för den kommunistiska tillblivelsen, men trots detta definierar vi revolutionär praxis som all verksamhet som riktas mot och bortom kapitalförhållandet, oavsett om denna verksamhet är revolutionärt ”artikulerad” eller ej. Det revolutionära i en handling kan endast bedömas utifrån aktionens relation till de kapitalistiska abstraktionerna, dess potential till tillblivelse, inte utifrån de incitament som motiverar aktionen.

klasskampen, är därför nödvändigt om kapitalismen skall kunna krossas. Men det motdialektiska elementet kan endast produceras genom att människor organiserar relationer som tränger undan ”den ekonomiska kampen”. Det måste, med Lenins ord, skapas ”sfärer utanför den ekonomiska kampen”. Arbetsvägran och vilda strejker är två exempel på hur sådana sfärer produceras. Även under den reella underordningen hittar människor motståndsfickor. På detta sätt skapas det hela tiden ”sfärer bortom”, ”distanser och utsidor” till arbete–kapital–relationen. Vårt problem är att dessa ”sfärer” lätt krossas med våld av staten eller fångas in av kapitalförhållandet. Dessutom ges det levande arbetet även under den reella underordningen en viss autonomi, eftersom små och relativt betydelselösa motståndsfickor kan fungera som en sammanbindande kraft för kapitalet. De kan nämligen leda till att arbetare trivs på sitt jobb och därigenom undviker att ifrågasätta sin roll som arbetskraft. Arbetarklassens socialisering är ett dubbeleggat svärd för kapitalet, då det både kan innebära att arbetare knyts samman med företaget de jobbar i, likaväl som det kan innebära att de förenas mot företaget. Även större konflikter som strejker kan stärka totalkapitalet, trots att en strejk i uteslutande fall innebär problematik för det företag som drabbas. Att klasskampen utvecklar kapitalet kan vi förstå eftersom vi har sett att kapitalet är en ackumulation av värde, det vill säga ackumulerat abstrakt arbete. Detta betyder att kapitalet innebär klasskamp, eftersom ackumulationen av värde bygger på exploatering. Kampen om lönen och arbetets organisering påverkar således kapitalismens ekonomiska förhållanden. Arbetarklassens kamper ger ständigt upphov till kriser på samma sätt som kriser ger upphov till proletära uppror. På detta sätt är kommunismen inte ett samhälleligt stadium som skall uppnås i framtiden, utan den verkliga rörelse, kommuniseringen, som visar sig genom klasskampen. Men är kommuniseringen identisk med proletariatets rörelse, dvs. klasskampen? Både ja och nej. Enligt Marx är klasskampen historiens drivkraft och eftersom historien är en rörelse utan mål är inte heller klasskampen predestinerad att avslutas i kommunism. I den här diskussionen är det nödvändigt att gå tillbaka till Marx.

Marx utvecklade aldrig en explicit teori om proletariatet. Däremot konstaterade han att proletariatet är den revolutionära klass som kan omkullkasta kapitalet och denna åsikt var både en produkt av deduktion och induktion. Marx deducerade kommunismens möjlighet utifrån det faktum att proletariatet äger den vara, arbetskraften, som möjliggör kapitalförhållandet. Arbetskraften är en variabel, en flytande och vardande storhet, och det är detta som enligt Marx ger proletariatet dess revolutionära roll. Kommunismens induktiva bevis var den verkliga, faktiska, materiella rörelse – dvs. klasskampen – som Marx metaforiskt beskrev som en gammal mullvad. Bortsett från denna induktion och deduktion så byggde Marx även ett narrativ om proletariatet. Denna berättelse, som antagligen var en produkt av Marx’ utvecklingsoptimism, menar i korthet att borgarklassen misslyckades med att förverkliga den mänskliga frigörelsen. Bourgeoisens maktövertagande resulterade istället i att proletariatet tog över stafettpippen från borgerskapet. Nu var det denna klass som skulle emancipera mänskligheten och detta skulle ske genom att produktivkrafterna befriades från sina bojor. Marx’ förståelse av proletariatet var därför inte bara deduktiv och induktiv, utan även ideologisk. Detta och det faktum att den reella underordningen endast hade påbörjats inom industrin, gjorde att Marx utvecklade en mytologi om proletariatet som hos många marxister utvecklats till ett repressivt medvetande och en fåfång dröm om en kommunism som skall resa sig ur kapitalismens interna motsättningar.

Idag är proletariatet instängt i kapitalet till den gräns att arbetskraften och rentav arbetaren rent a prioriskt, blivit en del av kapitalismen. Det specifikt kapitalistiska produktionssättet, som Marx började beskriva, har åstadkommit en förändring i kapitalets framträdelse, i dess representation. Att kapitalet är en representation har tolkats (men kanske mest vantolkats) på många sätt. Här använder vi oss av begreppet representation (*Vorstellung*) i den mening Marx använde ordet; representationen är förmedlingen mellan innehåll och framträdande. Att värdet måste bli representerat i pengar är enligt Camatte en sådan ”*Vorstellung*”. ”Värdet” är som vi vet en abstraktion, men en konkret och faktisk abstraktion som mobiliseras genom arbetarklassens praktik, en verksamhet som skänker penningen, värdets sinnliga enhet, makt. Detta innebär att kapital är en externaliserad praktik. Externaliseringen beror på två orsaker. Den första eftersom människors praktik resulterar i en relation som blir extern från det handlande som producerade förhållandet. Den andra eftersom arbetarklassens relation till produktionsmedlen är extern då den är förmedlad genom arbetskraften och kapitalistklassens existens. Detta externa förhållande objektiveras genom det faktum att praktiken är externaliserad. Det vill säga den externaliserade praktiken upplevs vara ett objektivet givet, som inte producerats av människor. Denna objektivering internaliseras i människan. Internaliseringen är således en form av interpellation. Representation är i sig inte något som går att förintä. Språket är exempelvis inte bara en översättningsapparat, utan även en representation som skänker den enskilde människan ett ”avstånd”, likväl som det fungerar som en ”brygga”, till andra människor. Problematiken med kapitalet som representation handlar om att det är ett samhälleligt förhållande som rent nödvändigt blir objektiverat. Det vill säga den flyr vår kontroll och bestämmer över våra liv. Detta sker eftersom kapitalet är en tautologi vars grund är $P - V - P'$, det vill säga självexpanderande värde. Det självexpanderande värdet kan, som historien påvisat, aldrig kontrolleras via en stat eller genom arbetares självförvaltning. Värdet måste förintä för att vi skall bli av med kapitalet som representation.

Under den specifikt kapitalistiska organiseringen av arbetet, i kapitalets materiella gemenskap, sker det emellertid en mutation av kapitalets representation. Kapitalet är inte längre en representation vars framträdande endast sker genom penningen, utan kapitalet representeras genom *alla* de formbestämmande bruksvärden som konstituerar proletariatet som en kapitalistisk variabel! Vi har sett att under den reella underordningen bestäms produktionsprocessen – även den enskilda och faktiska arbetsprocessen – av totalarbetet snarare än det enskilda arbetet. Detta innebär att kapitalets representation förändras, eftersom den blir verksam genom totalarbetaren som konstituerar totalkapitalet. Detta innebär dock inte att kommunismen försvinner som möjlighet, utan det betyder enbart att proletariatets motsättning inom men mot kapitalismen förändras. Detta eftersom den reella underordningen expanderar definitionen av produktivt arbete, samt inlemmar improduktivt och reproduktivt arbete i det som Marx kallade totalarbetaren, det vill säga summan av alla arbetare som konstituerar totalarbetet (summan av det objektiverade arbetet).

Då i och med utvecklingen av *arbetets reella underordnande under kapitalet* eller *det specifikt kapitalistiska produktions sättet* inte den enskilde arbetaren utan mer och mer en *socialt kombinerad arbetsförmåga* blir den totala arbetsprocessens *verklige funktionär*, och då de olika arbetsförmågor som konkurrerar och bildar hela den produktiva maskinen deltar på högst olika sätt vid varu- eller bättre här produktbildningen, den ene mera med händerna, den andre mera med huvudet, den ene som manager, ingenjör, teknolog etc, den andre som overlooker, den tredje som direkt kroppsarbetare eller till och med blott hantlangare, så inrangeras allt fler *funktioner hos arbetsförmågan* under det *produktiva arbetets* omedelbara begrepp, den arbetare som är direkt utsugen av kapitalet och överhuvudtaget *underordnad* dess föröknings- och produktionsprocess. Betraktar man den *totalarbetare* som fabriken består av så förverkligas materiellt sett hans *kombinerade verksamhet* omedelbart i en *totalprodukt* som samtidigt är en *totalmassa av varor*, varvid det är helt likgiltigt om funktionen hos den enskilde arbetare, som blott är en del av denne totalarbetare, står närmare eller fjärrare från det omedelbara kroppsarbetet. Emellertid: verksamheten hos denna totalarbetsförmåga är detsamma som dess *omedelbara produktiva konsumtion genom kapitalet*, dvs kapitalets självförökningsprocess, omedelbar produktion av mervärde och därför, vilket senare skall utvecklas utförligare, en *omedelbar förvandling av detta till kapital*.⁶⁹

Vi ser här således att det produktiva arbetet expanderar eftersom allt fler funktioner hos arbetsförmågan hamnar ”under det *produktiva arbetets* omedelbara begrepp”. På detta sätt sker det under den reella underordningen en konstant proletarisering, och vi kan dessutom se hur den reella underordningen åstadkommer den förutnämnda antropologiska revolutionen, genom att ”verksamheten hos denna totalarbetsförmåga är detsamma som dess *omedelbara produktiva konsumtion genom kapitalet*, dvs. kapitalets självförökningsprocess, omedelbar produktion av mervärde och därför, vilket senare skall utvecklas utförligare, en *omedelbar förvandling av detta till kapital*.” Även totalarbetaren blir nu totalkapitalets framträdelseform! Dialektiken mellan arbete och kapital gäller inte längre bara produktionen, utan även reproduktionen. Klasskampen, dvs. kapitalförhållandet, är idag inte bara vår tids utveckling och motor, utan detta förhållande är även immanent i varje enskild arbetare. Vad händer då med kommuniseringen i klasskampen? Och om kommunismen aldrig varit möjlig genom kapitalismens interna motsättningar – hur kan vi då hävda att kommunism är en reell möjlighet?

Tendenserna till kommunisering i klasskampen framträder genom attackerna mot värdet. Plankning och nedladdning av film är exempelvis metoder som många människor idag använder sig av för att undkomma bytesvärdets mediering. Dessa metoder slår mot totalkapitalet, eftersom de befriar ett visst antal bruksvärden från den totalvara som totalarbetaren producerar. Dessa två praktiker är exempel på kommunisering, men samtidigt skildrar de hur den är instängd inom kapitalet. Kommuniseringen är immanent i den klasskamp som inte bara utvecklar kapitalet, utan som även konstituerar kapitalet som kapital: nedladdningen av film gynnar vissa kapitalistiska branscher. Det behövs exempelvis mer utrymme på hårddiskarna. På samma sätt tillför plankning behov av vaktbolag som Securitas och bättre övervakningssystem. Proletariatets interna rörelse och motsättning, kommunismen – den så kallade verkliga rörelsen – tenderar emellertid att skjuta enskilda kapital i sank, eftersom den angriper produktionen av mervärde och företagens ackumulation. För att begränsa klasskampens skada på enskilda företag, och för att kapitalet överhuvudtaget skall vara möjligt, intar staten en krisförmedlande roll. Den bestämmer lagar, kontrollerar och reglerar arbetet samt kapitalets rörelser. Totalkapitalet har inte bara ett intresse, likväl som enskilda företag, av att arbetarklassen organiseras som variabelt kapital genom förmedlingar som fackföreningar, partier och även via staten, utan arbetarklassen måste existera som variabelt kapital om kapitalförhållandet överhuvudtaget skall kunna konstitueras. Staternas syfte är därför att skapa balans i kapitalförhållandet. Metoderna för att producera status quo kan dock mycket väl innebära antifacklig politik, nyliberalism och drakoniska eller rentav fascistiska åtgärder mot medborgarna. Staten

⁶⁹ Marx, *Den omedelbara produktionsprocessens resultat* s. 633

skänker dock den legalistiska arbetarrörelsen en materiell grund till konstitutiv politik i och med statens krisförmedlande funktion. Arbetarrörelsen kan utnyttja detta rum genom att arbeta för arbetarklassens intresse som variabelt kapital. Denna form av politik hos den institutionaliserade arbetarrörelsen har rent historiskt gett upphov till ett motfenomen, nämligen det som Karl-Heinz Roth kallat ”den andra arbetarrörelsen”⁷⁰. Denna andra arbetarrörelse, som egentligen utvecklades innan socialdemokratien och bolsjevismen, är inget annat än arbetarklassens självständiga klasskamp, och det var denna rörelse som Marx trodde skulle kunna skapa kommunism. Därför myntades parollen arbetarklassens frigörelse måste vara dess eget verk. Denna emancipation är dock en myt, för på egen hand kan proletariatets rörelse, kommunismen, aldrig spränga kapitalet. Som intern motsättning är kommuniseringen enbart en negation och därför kan den endast åstadkomma en avsubjektivering och avobjektivering av kapitalförhållandet. Den måste kompletteras med produktion av nya förhållanden mellan människor. Om kommuniseringen skall kunna frigöras från kapitalets dialektik måste det till ett aktivt och vaket bidrag till klasskampens utbrytning från kapitalrelationen. Detta kan endast ske genom att människor försöker nedmontera sin egen del i totalarbetet, vilket bidrar till blockeringen av ackumuleringen av abstrakt arbete.

Vi ser nu att kommuniseringen har två framträdelseformer, två ansikten. Vi har dels *kommuniseringen som intern rörelse i klasskampen* och dels *kommuniseringens externa dimension*. Dessa två moment är sammanvävda och ofta samtidiga, de implicerar således inte en temporal differens. Det behöver inte vara så att rörelsen sker innan konstitueringen, i själva verket är de ofta samtidiga processer. Det som är av vikt att påpeka är att de *inte* härleder från varandra. Detta eftersom rörelsen och dimensionen produceras av skilda former av praktiker. Dock måste den interna rörelsen utvecklas och avanceras om kommuniseringens externa uttryck ska kunna ges, precis som den formella underordningen sker innan den reella. Kommuniseringens externa dimension är således avhängig klasskampen, det vill säga kommuniseringen som intern rörelse. Den interna rörelsen är negationen, följaktligen proletariatets rörelse inom men mot kapitalet (avobjektivering och avsubjektivering), medan den externa dimensionen är resultatet av en rent konstituerande praktik. Den senare måste skänkas genom att den förra har åstadkommit en vilja hos människor att lämna den gamla världen. Denna vilja, eller snarare de begär, som konstituerar kommuniseringens dimensionella karaktär, uppstår ofta ”spontan” eller ”omedvetet” och detta sker nästan uteslutande samtidigt som de destruktiva praktikerna utförs. Återigen det är inte så att först förstör proletariatet kapitalismen för att sedan bygga kommunism, i verkligheten är de två formerna av kommunisering uteslutande samtidiga, vilket leder till att det kan vara problematiskt att skilja på dem. Den omedvetna konstitueringen av icke-kapitalistiska utsidor har hitintills dock inneburit att kommuniseringens dimensionella existens krossats genom interna begränsningar, eller så har kapitalförhållandet lyckats inlemma dess utsidor. Thomas Edward Lawrence, mer känd som Lawrence av Arabien, vet hur enkelt det är att bli berövad makten att förändra livet:

Morgonfriskheten i framtidens värld berusade oss. Vi eggades av idéer, som voro obeskrivbara och dunkla men något att kämpa för. Vi levde många liv under dessa virvlande fälttåg och sparade oss aldrig, men då vi nått målet och den nya världen grydde, trädde de gamla åter fram och togo vår seger ifrån oss för att göra om den i överensstämmelse med den gamla värld, som de kände till. Ungdomen kunde vinna men hade icke lärt sig behålla och var erbarmligt svag gentemot ålderdomen. Vi stammade, att vi arbetat för en ny himmel och en ny jord, och de tackade oss och slöto sin fred.⁷¹

Om kommuniseringen skall kunna gå från en negativ kritik av kapitalet till en skapande kritik, det vill säga en konstitution av nya icke-merkantila förhållanden, måste ”utsidor” till kapitalet uppstå i proletariatets kamp. Utsidor som är externa till kapitalförhållandet, gemenskaper som inte präglas av de kapitalistiska motsättningarna. Dessa utsidor, som är exempel på kommuniseringens externa dimension, skapas genom att människor undandrar sig från sin roll som arbetskraft. Detta betyder att produktionen av utsidor inte kan ske genom revolutionärens eller organisationers representativa och ställföreträdande verksamhet, utsidorna måste vara en produkt av omedelbar och autonom praxis. *Arbetarklassens självmord måste vara dess eget verk*. Detta påverkar det kontingenta förhållande som kapitalet bygger på, nämligen nödvändigheten att erövra framtiden, för när allt fler människor flyr kapitalet och när de interna motsättningarna resulterar i direkta attacker mot staten och värdets makt, då dras framtiden undan kapitalet. Människor i uppror blir nu framtidens byggmästare, som med Nietzsches ord överger historien: ”I haven nog med att tänka och uppfinna, i det att I tänken på detta framtidens liv; men frågen icke historien till råds, att den må säga er huru eller varmed.”⁷²

Den interna och externa kommuniseringens framträdelseformer kan tyckas abstrakta, men när vi beaktar att den

⁷⁰ Roth, *Die "andere" Arbeiterbewegung*

⁷¹ Lawrence, *Vishetens sju pelare* s. 58

⁷² Nietzsche, *Historien och livet: en otidsenlig betraktelse* s. 72

interna kommuniseringen, rörelsen, uppstår i den kapitalistiska terrängen som en kritik av denna, och att den externa kommuniseringen, dess dimension, konstitueras genom att sfärer utanför denna terräng produceras, så märker vi typologins omedelbara användbarhet. Detta eftersom den ger oss möjligheten att förstå de olika delar som klasskampens kommunistiska potential består av, vilket också gör att vi kan skildra vilka processer som är samtidiga i en kamp (destruktion, konstitueranden, flykt, attacker etc.). Den interna rörelsen mot kapitalet är de kapitalnegerande tendenserna i den faktiska klasskampen och den externa dimensionen är de ytor där andra förhållanden än kapitalismens produceras – kommunerna som konstitueras när människor flyr klasskampens reaktivitet. Det är de rum och utsidor som ger människor tillgång till framtida gemenskaper och kommande världar. *Vissa* tendenser inom sovjeterna under ryska revolutionen och arbetarnas självorganisering i krisens Argentina 2003 är exempel på kommuniseringens dimensionella framträdande. Kommunerna är alltså utsidor till kapitalet. De får därför inte förväxlas med arbetarnas övertagande av de kapitalistiska rummen, exempelvis genom självförvaltning och socialisering. Dessa utsidor är dock alltid omringade och ofta endast ögonblickliga, som när en arbetare stjälar tid på arbetet. Kommunismens interna rörelse är följaktligen en krigskommunism, proletariats gerillakrigsföring mot kapitalet. Den externa kommuniseringen är snarare en geopolitik, eller kanske en arkitektur. En geopolitik som inte innebär exproprieringen av redan existerande rum, utan produktion av nya sådana. Kommunism är ett hantverk, en konstruktion, inte ett samhälle. Kommunismen kan därför inte ges ur socialiseringen av fabriker eller övertagandet av staten, utan den måste innebära en avterritorialisering av kapitalismens yta – men det är även därför som kommuniseringen oundvikligen påbörjas i den kapitalistiska terrängen.

Lenin i Skandinavien: Vad måste hända?

Alla människor drömma, men icke lika. De, som drömma om natten i sina själars dammiga skrymslen, vakna upp på dagen och finna, att det var fåfänglighet, men dagdrömmarna äro farliga människor, ty de kunna spela sin dröm med öppna ögon för att göra den möjlig. (T.E. Lawrence, *Visbetens sju pelare*)

Det som pekar på den yttre verkligheten säger: Så är det. – Men det som är, innebär något redan fullbordadt, något som därför framstår dödt och icke påverkar handlingslusten. Det som i inbillningen bygger af verklighetens möjligheter säger: Så önskar det. (Verner von Heidenstam, *Hans Alienus*)

Likt Marx' rättvändning av Hegel ställde Mario Tronti dialektiken mellan arbete och kapital på fötterna när han i sin klassiska text *Lenin in England* skrev:

Även vi har arbetat med ett koncept som sätter kapitalistisk utveckling först, och arbetarnas i andra hand. Detta är ett misstag. Och nu måste vi ställa problemet på huvudet, omvända polariteten, och börja om från början igen: och början är arbetarklassens klasskamp. På det utvecklade samhälleliga kapitalets nivå blir den kapitalistiska utvecklingen underordnad arbetarklassens kamper; den följer efter dem, och de sätter takten till vilken reproduktionen av kapitalets politiska mekanism måste anpassa sig.

Trontis teoretiska bedrift ligger främst i att han erkände att proletariatet var kapitalismens subjekt, dess största produktivkraft och därför även dess yttersta garant – utan proletariat ingen kapitalism. Utifrån detta insåg även Tronti att det var ur denna produktivkrafts vägran att stå till tjänst hos kapitalet som revolutionens potential fanns att hitta. Denna tes kan vi inte lämna bakom oss, men vi måste utveckla den. Kommunismen kan kasta kapitalet i kris, men kapitalet kommer att övervinna och utvecklas av denna kris om inte kommunismen flyr kapitalet genom de läckage klasskampen åstadkommer i det kapitalistiska förhållandet. Trontis rättvändning av dialektiken var det som öppnade upp för hans metod att finna det vi kallar kommuniseringen interna rörelse, det vill säga de kapitalnegerande tendenserna i klasskampen: ”Teoretisk undersökning och praktiskt politiskt arbete måste – även med våldsamhet om det skulle bli nödvändigt – tvingas att fokusera på frågan: inte kapitalismens utveckling, utan utvecklingen av revolutionen.”

Lenin in England var för Tronti inte ett politiskt program, utan namnet på det politiska projekt som skulle leda till utvecklandet av *operaismen*.⁷³ Projektet syftade till att skapa en adekvat teori för att förstå betydelsen av arbetarklassens kamper, men samtidigt insåg Tronti att utlämnad till sig själv fungerar denna klasskamp endast som kapitalets motor. Den autonoma klasskampen måste utvecklas för att en brytning med kapitalet skall kunna åstadkommas. Det var därför – till skillnad från

⁷³ Se *Kämpa tillsammans!* bok *Vi vill ha allting!* för en introduktion till operaismen och den autonoma marxismen.

den tyska och holländska vänsterkommunismen som tidigare hade fokuserat på arbetarklassens eget agerande, men utan att rättvända dialektiken mellan arbete och kapital – som Tronti betonade vikten av Lenins insikter om nödvändigheten av ett revolutionärt parti. Detta till trots att arbetarrörelsen blivit en institutionaliserad kraft, vars syfte var att infånga och desarmera proletarietets klasskamp. *Lenin in England* var därför inte bara ett projekt som syftade till att förändra den marxistiska metoden, utan det var även ett försök att utveckla en modern partiteori:

Vi vet. Och Lenin visste före oss. Och före Lenin upptäckte även Marx genom sina egna erfarenheter hur den svåraste delen är övergången till organisation. Kampens kontinuitet är en enkel sak: arbetarna behöver blott sig själva och cheferna som ställs inför dem. Men organisationens kontinuitet är något sällsynt och komplext: det dröjer inte längre än till att en organisation institutionaliseras till en form förrän den omedelbart nyttjas av kapitalismen (eller av arbetarrörelsen till nytta för kapitalismen). Detta förklarar det faktum att arbetare mycket snabbt kommer att lämna de organisationsformer som de just har vunnit. Och den allmänna politiska organisationens byråkratiska tomrum ersätter de med den pågående kampen på fabriksnivå – en kamp som antar ständigt nya former som endast det intellektuella produktiva arbetets kreativitet kan upptäcka. Såvida inte en direkt politisk *arbetarklass*organisation kan generaliseras kommer den revolutionära processen inte att börja: arbetarna vet detta och det är därför som du inte kommer att finna dem i de officiella partiernas kapell där det sjungs psalmer om den ”demokratiska” revolutionen. Arbetarklassens verklighet är knuten till Karl Marx’ namn, samtidigt som arbetarklassens behov av politisk organisation är lika fast knuten till Lenins namn.

Tack vare Trontis geni har vi idag dels en välbeprövad teoretisk metod som utgår från arbetarklassens motsättning mot kapitalet för att förstå kapitalförhållandet och kommunismen, och dels en revolutionär partiteori. Men idag vet vi även att kommunismen inte kan vara ett resultat av kommuniseringens interna rörelse. Kommunismen kan endast framträda som gemenskap genom ett undandragande, ett övergivande av kapitalförhållandet. Detta betyder att om vår iakttagelse om kommuniseringens två framträdelseformer stämmer, så måste vi gå bortom den omställning Mario Tronti gjorde med dialektiken mellan arbete och kapital. Tronti insåg att proletariet var kapitalets subjekt och han menade därför även att proletariet är revolutionens subjekt. Denna polära utgångspunkt ledde Tronti till ett slags teoretisk parallellism. En parallellism som dels ser klassen som subjekt för kommunism och dels som en funktion för kapitalet – dess subjekt. På detta sätt får vi två diskurser, en som förklarar klassens agerande som arbetskraft, och en som förklarar klassens agerande som arbetarklass. För Tronti var det motsättningen mellan dessa två roller som gav arbetarklassen en revolutionär potential. Vi håller med, men bara till en viss gräns. För Tronti formulerade aldrig det övergivande som kommuniseringens undandragande karaktär innebär. Tronti såg bara kommuniseringens interna rörelse och menade att denna rörelse skulle kunna spränga sig loss från kapitalet och därigenom skapa kommunism. Kommunismen förblev hos Tronti determinerad i själva proletarietets existens. Diskussionen om kommunismen blir på detta sätt blott ett tal om ett framträdande som nekas tillträde. I varje uppror upprepas arbetarklassens försök att bli det arbetarklassen egentligen är, den revolutionära produktivkraften som ingenting är, men som måste bli allt. I varje kamp finner vi arbetskraftens övergång till arbetarklassen: kvantitetens övergång till kvalitet. Trontis partiteori för därför med sig den dualism vi måste överge: dikotomin mellan ekonomiska och politiska kamper. Den dualism som hävdar att det som behövs är ett revolutionärt parti, ett revolutionärt subjekt, som ingriper i den revolutionära objektiviteten, klasskampen, för att på så sätt utveckla revolutionen och inte kapitalismen. Men produktionen av subjektivitet och objektivitet inom kapitalismen är rent a priori kapitalistiskt. Det kan aldrig bli tal om en objektiv situation som ett subjekt kan nyttja revolutionärt. Detta eftersom subjektivitet och objektivitet under den reella underordningen är kapitalistiska ”organisationsformer”. Revolten måste idag ges av de historiska möjligheter till avsubjektivering och avobjektivering som producerats i klasskampen. Det är detta projekt vi kallar *Lenin i Skandinavien*.

Trontis projekt var inte en retorisk framställning eller ett försök att skapa självförtroende i de egna leden, utan ett försök att förändra den marxistiska teorin och söka förståelse för arbetarklassens politiska organisering. Det vi vill göra är precis det som Tronti gjorde – revolutionera förståelsen av klasskampen, den revolutionära rörelsen och den ”marxistiska” metoden. Tronti hade den ”ortodoxa marxismen” som utgångspunkt, det vill säga den marxism som satte kapitalet före arbetet, det var den han ville förändra och det var kanske därför han inte kunde gå längre – en rättvändning blev det enda. Idag måste vi börja utifrån denna rättvändning som operatismen innebar, men det vi behöver göra är inte att förändra utgångspunkten. Vi ser fortfarande arbetet som utgångspunkten i kapitalförhållandet, men för oss är inte detta en välsignelse, utan det som tvingat fram vår uppgörelse med Marx’ mytologi om proletariet.

Vi har tidigare konstaterat att den kommunistiska rörelsen inte är identisk med klasskampen, utan att den är en tendens i klasskampen. Denna tendens, den interna kommuniseringen, är de praktiker som direkt och utan förmedling vänder sig mot exploateringen, det vill säga mot värdeackumuleringen. Kommuniseringen går inte via politikens, fackens eller distributionens

omväg. Detta betyder inte att fackliga aktivister eller politiska militanter inte skulle kunna utföra kommunistiska aktioner, till exempel vilda strejker som undviker fackens förmedling. Detta undvikande av förmedlingar gör att de kommunistiska praktikerna inte bara får en omedelbar karaktär, utan att de även fungerar ”vertikalt” eller rent av ”abstrakt”, detta eftersom attackens kommunistiska potential handlar om i vilken grad den lyckas angripa värdeförhållandet. Kommunistisk praktik kan därför inte definieras organisatoriskt, utan genom dess förmåga att träffa ”bestens hjärta” – värdet. Den kommunistiska rörelsen är därför en angreppets kommunism, en krigskommunism, medan kommuniseringens dimensionella framträdande, i motsats till detta, är undandragandets kommunism. Vi ser nu att båda kommuniseringens former är avhängiga kapitalförhållandets existens. De är faktiska och ändliga tendenser som uppstår genom arbetarklassens *självständiga* motstånd mot exploateringen. Den interna och externa kommuniseringen är inga överhistoriska fenomen, de kan endast förstås i samband med värdet: den interna rörelsen är proletariats angrepp *mot* värdet och kommuniseringens dimensionella uttryck är proletariats flykt *från* värdet. Bägge kommuniseringsformerna har därför ett kausalt förhållande till kapitalet; krigskommunismen sker *på grund av* kapitalet medan geopolitiken sker *trots* kapitalet. Vår typologi är därför inte ett försök att attackera det som brukar kallas för de deterministiska dragen i marxismen. Tvärtom är vi här på ortodoxins sida eftersom vi vill försöka påvisa determinismens radikala funktion. För oss innebär determinism inte nödvändighet i verkan utan endast i orsak. Det vill säga varje handling är determinerad, nödgad och orsakad. Detta innebär inte att friheten försvinner, utan tvärtom är det orsakade förhållandet frihetens betingelse. Detta eftersom vi definierar frihet som ett brott med den ”grund” som predestinerar vissa beteenden. Det är därför som subjekt är orsakade figurationer, men eftersom praktiker är den grund som orsakar subjektiviteter då förändras grunden i takt med att subjektets praktik förändras. För det är inte subjektet som utför praktiker utan det är praktiker som gör subjekt. Vi kan försöka belysa detta utifrån Judith Butlers performativitetsteori. För Butler är genus (det vill säga könsroller) inte först och främst en social konstruktion utan snarare en form av show. Genus mobiliseras genom skådespelande. Könsrollerna spelas och rollerna reproduceras genom att människor återvänder till sina roller i den teater som verkligheten innebär.

Genus är sålunda en konstruktion som ständigt döljer sitt ursprung; den tysta kollektiva överenskommelsen om att framföra, producera och vidmakthålla diskreta och polära genus som kulturella fiktioner fördunklas av den produktionens och bestraffningens trovärdighet som följer på att inte hålla med om eller tro på dem; konstruktionen ”tvingar fram” vår tro på det nödvändiga av och naturliga i den.⁷⁴

Butlers tes skall emellertid inte tolkas som att skådespelet döljer en egentlig subjektivitet som befinner sig bortom gycklet, istället försöker hon skildra hur identiteter är rent diskursiva fenomen som mobiliseras genom skådespelens ständiga repetition, men då repetitionen består av ändliga praktiker som ständigt måste upprepas innebär detta att identiteten aldrig fullständigt internaliseras. En subjektivitet är således inte en essentiell egenskap som en individ förkroppsligar, utan subjektivitet ges genom olika typer av manér och spel. Detta spelande är emellertid ett spel med verkliga och brutala regler. För de som bryter med spelets regler bestraffas i verkligheten. Om du slutar spela rollen som den hederliga medborgaren och börjar begå brott kan du åka i fängelse. Om du bryter med samhällets könsroller riskerar du inte bara att bli utstött utan rentav att bli ihjälslagen. Diskurserna är således inte på något sätt fiktiva utan högst konkreta. Det Butler försöker påvisa är således inte att allt är fiktion utan endast att ett samhälles ”grunder”, i hennes fall ”man” och ”kvinna” är fabrikationer. Grunden är i sig en produkt som konstitueras av olika former av praktiker:

Det fogade genusifierade jaget kommer då att visa sig vara strukturerat av återkommande handlingar som söker närma sig idealbilden av en substantiellt grundad identitet, men som genom sin tillfälliga diskontinuitet avslöjar den temporala och kontingenta grundlösheten för denna ”grund”.⁷⁵

När praktiker förändras, förändras således även de subjekt som producerar subjekten. Om exempelvis kapitalet innebär kapital i rörelse, det vill säga självexpanderade värde i form av pengar som investeras för att generera mer pengar, då nödgas kapitalet vissa subjektiviteter, exempelvis lönarbetare och kapitalister samt viss ”rekvisita” som banker, pengar och produktionssystem. Samtidigt orsakar kapitalet dessa subjektiviteter och denna rekvisita som alltså även är kapitalets grund. Det finns därför en ständig dialektik mellan ”grund” och ”praktiker”, mellan nödgade villkor och orsakande handlingar. Praktikerna skapar

⁷⁴ Butler s. 178

⁷⁵ Ibid. s. 179

grunden men grunden nödgar praktikerna och determinerar deras formmässighet. Kommunismen måste därför förstås som angreppen och flykten från de praktiker som fabriceras, och fabriceras av, de dispositioner som orsakar kapitalism. För på samma sätt som vi fattar kommunismen som ett händelsemönster, det vill säga som ett verb, som kommunisering, så är kapitalismen en praktik, eller snarare en serie av handlingar som predestinerar kapitalism, bland annat genom att individuera subjekt till kapitalistiska individer. Kapitalismen innebär exempelvis att klasser och andra materiella variabler som marknader, banksystem, stater och dylikt existerar och om dessa variabler störs, då paralyseras även ”grunderna” till den verkliga abstraktion som kallas kapital.

De *insurrektionella* anarkisterna har därför rätt när de definierar det som vi kallar kommuniseringen som attack, för kommuniseringen får en angreppscharakter när den slår mot kapitalackumuleringen och värdeförhållandet.⁷⁶ Detta ser vi inte bara i den informella klassorganiseringen på arbetsplatserna, som vi beskrivit utförligt i *riff-raff* #3–4, utan likväl i kravaller och plundring i cirkulationssfären. Både klasskampen i arbetsprocessen och kamperna i cirkulationssfären fungerar som negationer. Dessa negationer är, som vi redan uppmärksammat, i sig otillräckliga för att producera kommunism. Detta eftersom de antingen infångas och leder till reformer eller övervinns. Självklart är vi inte motståndare till reformer och förändringar inom kapitalismen. Vi är inte revolutionens jesuitter som bortser från våra omedelbara behov för framtidens bästa. Det är inte försakelse – utan kamp – som krävs för att en revolution skall kunna produceras. Men det vi fokuserar på här är endast detta: en negation kan inte konstituera kommunism. För Mario Tronti och hela den efterföljande teori-produktionen var det ur denna negation som kommunismen skulle ges. De nöjde sig med att beskriva den interna rörelsen i kapitalet, kommunismen, som tenderar att överge kapitalet. Men denna rörelse är endast en negation, en kritik av kapitalet. Klasskampen är kapitalets självkritik, den process som kastar in kapitalet i kriser. Dessa kriser regenererar kapitalet. Det enda som kan stoppa det är om kommuniseringens andra framträdelseform konstitueras med sådan kraft att kapitalet förlorar sin makt om framtiden. Kommunismen, kapitalets potentiella död, kan inte ges ur dialektiken mellan arbete och kapital, utan kan endast produceras genom att klasskampens blockering av totalkapitalet blir samtidigt med en konstitutiv process som ersätter kapitalets förhållanden med nya relationer. Vår revolution måste vara dubbel.

Lenin i Skandinavien är därför ett försök att med hjälp av vår kommuniseringstypologi utveckla en revolutionär teori som undersöker kommuniseringens bägge framträdelseformer, för vi kan inte överge undersökningen av negationen bara för att det endast är de övergivande tendenserna som kan konstituera kommunism som samhällsform. Vi kastar inte de tidigare teorierna och begreppen överbord. Vi utvecklar endast vår vy genom att försöka betona hur arbetarklassen både verkar destruktivt och konstituerande. Denna form av konstituering är dock inte en form av självvalorisering. Det är inte ett affirmerande av det som är, utan av det som kan komma. Det är en produktion av begär som frammanar en ny framtid, en annan värld. Med kommuniseringens andra tendens vill vi försöka beskriva den revolutionära tillblivelsen, tänka blivandet i dess tillblivelse. Kommuniseringens två framträdelseformer får därför inte på något sätt ses som två abstrakta och teoretiska begrepp endast användbara i diskussionen om praktik. De måste verkligen bli en del i en faktisk praxis och detta genom att de verkar som *riktlinjer* för vår egen intervention i den kapitalistiska terrängen. På detta sätt är *Lenin i Skandinavien* ett organisatoriskt projekt, eller om man så vill – en *partiteori* för 2000-talet.

Genom operaismens och de franska kommunisternas fokus på arbetarklassens autonomi var det många som helt och hållet övergav alla partidiskussioner. Rådskommunismen återuppstod och en anti-leninistisk vänster formerades, där det ”anti-leninistiska” kanske mest handlade om en rädsla för att man skulle substituera klassens handlande med sitt eget agerande. I verkligheten ledde det oftare till att det egna handlandet substituerades för en teoretisk modell (arbetarklassens) icke-agerande. De mest intressanta teoretiska bidragen från denna tid, både från den italienska autonoma marxismen och den franska ultravänstern, försökte därför övervinna rådskommunismens och leninismens partiteorier. 1962 publicerades exempelvis *Origin and function of the party form* av Jacques Camatte och sju år senare kom Gilles Dauvé's artikel *Leninismen och ultravänstern* ut. Det bägge artiklarna syftade till var att övervinna dikotomin mellan spontanism och voluntarism/aktivism, samt producera en partiteori som inte övergav Marx insisterande på att arbetarklassens frigörelse måste vara dess eget verk. Det Dauvé undersökte var hur kapitalismen själv producerar ett revolutionärt parti, det vill säga en revolutionär rörelse:

Det kapitalistiska samhället producerar av sig självt ett kommunistiskt parti, som inte innebär någonting annat än organiseringen av den *objektiva* rörelsen (vilket innebär att Kautskys och Lenins syn på ett ”klassmedvetande” som måste bibringas arbetarna är

⁷⁶ För insurrektionalisternas syn på angreppet, se ”Some notes on insurrectionary anarchism” i *Killing king Abacus* #2. <http://www.geocities.com/kk_abacus/kka/NTINSUR.html>

meningslöst), vilket tvingar samhället i en kommunistisk riktning. Lenin såg ett reformistiskt proletariat och sa att något måste göras (det ”socialistiska medvetandet” måste inplanteras) för att kunna omvandla det till ett revolutionärt sådant. Lenin visade därigenom att han helt och hållet missförstod klasskampen. I en icke-revolutionär period kan inte proletariatet förändra de kapitalistiska produktionsförhållandena och försöker därför istället förändra de kapitalistiska distributionsförhållandena genom krav på högre löner.⁷⁷

Det revolutionära partiet var för Gilles Dauvé helt enkelt den objektiva, revolutionära rörelsen. Partiet var inte en formell produkt, utan en materiell. Dauvé menade dock att revolutionärens intervention kunde bidra till formerandet av detta parti. Kommunisterna skulle inte bara vänta på dagen D då det kommunistiska partiet materialiseras.

Kommunister representerar och försvarar rörelsens allmänna intressen. Under alla omständigheter försöker de ge uttryck för det som händer utifrån ett helhetsperspektiv samt ge praktiska förslag. Om uttrycket är rätt och förslaget passande är de en del av proletariats kamp och ett bidrag i formerandet av den kommunistiska revolutionens ”parti”.⁷⁸

Det är intressant att notera att för Gilles Dauvé är kommunisternas uppgift att försöka övervinna separeringen mellan revolutionärerna och proletariatet. Revolutionärerna skall försöka ge praktiska förslag för hur klasskampen skall utvecklas. Det Dauvé förordnar är därför det perspektiv som Camatte utvecklade (för att sedan överge), nämligen Amadeo Bordigas insisterande på att man inte skapar vare sig revolutioner eller partier, utan att man leder dem. I motsats till Dauvés partiteori fokuserade Jacques Camatte i *Origin and function of the party form* på skillnaden mellan de formella partierna och det historiska partiet. Den unga Camatte skrev denna text för att försvara Bordigas och den italienska vänsterkommunismens originalitet. Det var ett försök att motverka de nyleninistiska strömningarna inom det Internationella kommunistiska partiet, ett parti som både Bordiga och Camatte vid den tiden tillhörde. Camattes och Bordigas partiteori grundades på deras åsikt om att Marx’ teori var en teori om proletariatet. Marx’ kritik av den politiska ekonomin var därför ett teoretiskt uttryck för den reellt existerande kommunismen, det vill säga proletariats klasskamp. Det historiska partiet var för Camatte ett begrepp som var synonymt med det kommunistiska program som Marx formulerat i sina verk – implicit eller explicit. Detta innebar att när de faktiska och formella partierna, som proletariatet organiserade sig i, avvek från detta program, så var inte de längre en manifestation av det historiska partiet, dvs. det kommunistiska programmet. Det historiska partiet var enligt Camatte inte en produkt av revolutionärens aktivism, utan det var främst en produkt av materiella omständigheter, det vill säga ett parti som materialiserades genom proletariats formella organisering: Därför hävdade Bordiga att i tider av kontrarevolution, tider då det historiska partiet inte kunde materialiseras, skulle revolutionärer inte först och främst verka aktivistiskt, utan de skulle arbeta för att utveckla och försvara det kommunistiska programmet, bland annat genom att vidareutveckla Marx’ kritik av den politiska ekonomin. För enligt Camatte och Bordiga var kritiken av den politiska ekonomin ingenting annat än det teoretiska uttrycket för kommunismen, det vill säga kommunismens parti: arbetarklassens rörelse inom men mot kapitalet.

Marx och Engels nöjde sig inte med en intuition, de visade på programmets realitet. Varje gång som frågan om den revolutionära kampen inte var i centrum för deras aktiviteter så vände de sig till ”teoretiska studier”, dvs. till att specificera programmet.⁷⁹

Dauvés och Camattes två teorier har meriten, precis som den autonoma marxismens klassammansättningsdiskussioner, att de försöker beskriva rörelsers materiella och objektiva grund. Bägge skildrar på ett raffinerande vis hur den teoretiska analysen av kapitalet kan vara intimt sammanbunden med de praktiska försöken att radera kapitalet. Förståelse och skapande blir inte samma sak, men de vävs samman och en viktig insikt som vi inte kan vara utan formuleras: *utan revolutionär teori ingen revolutionär rörelse*. Trots detta måste vi överge dem båda. Camatte, som själv övergav sin teori 1969, menade att tesen om ett historiskt parti (singularis) och flera formella partier (pluralis) gav upphov till en överhistorisk abstraktion om proletariatet.

Det faktiska proletariatet, det aktuella, är ett ändligt och situerat objekt, det existerar i tid och rum, och det är detta aktuella proletariat som kämpar inom men mot kapitalet, och som historiskt sett organiserat sig i olika former av formella och materiella partier (arbetarråden i Tyskland, IWW i USA etc.). Det historiska partiet kan således antingen endast vara identiskt med den situation där arbetarklassen konstituerar sig som ett materiellt parti, men i sådana fall är det historiska partiet inte ett

⁷⁷ Dauvé, *Vägrandets dynamik* s. 108

⁷⁸ Ibid. s. 123

⁷⁹ Camatte, *Origin and function of the party form* s. 10

och samma historiska parti, detta eftersom det faktiskt existerande proletariatet inte är ett och samma proletariat. Det är inte den teoretiska modellen ”proletariatet” som kämpar inom men mot kapitalismen, utan specifika subjekt som determinerade av sin disposition som proletärer bedriver klasskamp. Så även om proletariatets faktiska kamper var reformistiska eller inomkapitalistiska hävdade denna teori att proletariatet likaledes var en revolutionär kraft.⁸⁰ Det var på detta sätt som Bordiga och Camatte i Marx’ efterföljd kunde konstruera en historik kring det historiska partiet. Teorin om proletariatet förvandlades på detta sätt till en myt om proletariatet, den faktiska arbetarklassen substituerades för en abstraktion som aldrig existerat i realiteten.⁸¹ Problematiken i Camattes och Bordigas partiteori var således att de förväxlade det aktuella proletariatet med det virtuella, det teoretiska proletariat som Marx arbetade med som figuration, som teoretisk modell, i vissa av sina verk, exempelvis *Kapitalet* och *Grundrisse*. (I andra verk arbetade dock Marx med det faktiskt existerande proletariatet, exempelvis i *Pariskommunen*, men här formuleras sällan den skoningslösa och kommunistiska kritik av kapitalet som Marx bedriver i de mer renodlat teoretiska verken.) Camatte formulerade i efterhand hård kritik mot sin egen teori om distinktionen mellan formella partier och det historiska partiet:

Det här är svagheten: det finns ett sant proletariat, men det är inte medvetet, alltså är det inte det sanna proletariatet. Men här följer en förklaring som är baserad på olika teoretiseringar om proletariatets integrering i det borgerliga samhället. Ständigt krossar krisen det och så finns inte längre något hinder för mötet mellan proletariat och medvetande.⁸²

Camattes partiteori reproducerade alltså de svagheter som Trontis teori om arbetarklassen lider av. Den kritik vi riktat mot Camattes uppfattning av proletariatet är giltig som kritik även av Gilles Dauvés partiteori. För även Dauvé deducerar proletariatets revolutionära potential från den abstraktion som Marx laborerade med i sina teoretiska undersökningar och inte från de faktiska, och heroiskt kämpande arbetande klasser som existerat i verkligheten. Men även om vi läser Camattes och Dauvés partiteorier ”snällt” genom att istället beskriva det historiska/materiella partiet som identiskt med den aktuella arbetarklassens klasskamp så blir det nu klart att dessa teorier, likt Trontis partiteori, endast fokuserar på kommuniseringens första framträdelseform – det vill säga de kapitalnegerande tendenserna i klasskampen och eftersom klasskampen hamnar i fokus, blir kommunismen en fråga som skall skänkas ur denna klasskamp. Det materiella partiet och det historiska partiet är följaktligen fungerande teoretiska begrepp om vi begränsar dem till att endast fungera som illustrationer på de kapitalnegerande tendenserna i proletariatets klasskamp. Ytligt sett kan det tyckas som om att dessa begrepp kan bistå oss med att förstå hur och varför det finns en kontinuitet mellan olika former av organisering inom arbetarklassen, men i sådana fall glömmer vi att det materiella partiet är en produkt av ett aktuellt proletariat. Det är därför det inte är helt missvisande att påstå att det materiella partiet saknar en historia. Kamperna som fördes av ryska proletärer 1905 och 1917 var inte samma kamper som deras spanska klasskamrater bedrev 1936. Detta innebär inte att det saknas analogier mellan dessa två historiska situationer, men det intressanta är att dessa likheter är som störst när det gäller kritiken av de kapitalistiska abstraktionerna: värdet, arbetet etc. Detta skildrar att den revolutionära verksamhetens historik inte är en berättelse om det som är. Utan den revolutionära historien är en historia om tillblivelser, om människors försök att överge det varande. Det är historien om trotsandet av den historiska situation som paradoxalt nog provocerar fram olika försök att åstadkomma förändring. Det är därför som det är korrekt att hävda att kommuniseringens första framträdelseform, det materiella partiet, saknar en egentlig historia. Detta eftersom dess historia är blott lokal och negativ, det är den underliga historien om ändliga empiriska entiteters attacker mot verkliga abstraktioner. Kommuniseringens externa dimension har däremot en mer traditionell historia då den är en invariabel. Detta eftersom den externa dimensionen är otidsenlig. Och otidsenligheten har faktiskt en mycket rik historia. Det är berättelserna om alla de praktiska försöken att överskrida samtiden. Dauvé och Camatte, eller den autonomistiska skolan för den delen, kan därför aldrig ge oss en teori och historik om det man skulle kunna kalla *övergivandets parti* – det vill säga den rörelse som inte bara kastar kapitalet in i kris, utan som även har en potential att förintä kapitalet eftersom dess verksamhet riktar sig bortom de konkreta abstraktioner som konstituerar kapitalet.

Dessutom är dessa partiteorier även otillräckliga när det gäller förståelsen av proletariatets klasskamp. För det första eftersom de endast konstaterar det som *är*, varandet och det vordna. De fokuserar endast på att ett parti (det vill säga en revolutionär rörelse) blivit objektivt, att det materialiserats. Men teorin hjälper oss inte med att undersöka vad detta parti kan *bli*.

⁸⁰ Att arbetarklassens kamper har varit revolutionära stämmer i så måtto som det revolutionära i det empiriska proletariatets kamper är denna konkreta entitets angrepp på de kapitalistiska abstraktioner som konstituerar kapitalet som kapital.

⁸¹ Istället borde de undersökt det ändliga, specifika, proletariatets relation till de överhistoriska abstraktionerna som är mycket konkreta under hela kapitalismens historia: exempelvis varuformen, värdet, det abstrakta arbetet etc.

⁸² Ibid. s. 28

Dessa partiteorier ställer aldrig frågan: kan denna klasskamp ta oss ut ur klasskampen? För det andra leder dessa partiteorier till att man fokuserar på hur revolutionärer skall kunna skapa ett möte mellan arbetarklassen och den revolutionära teorin. Men vi hävdar att idag är ett sådant möte meningslöst. Det vi måste göra är utveckla vår egen verksamhet och det är därför vi använder oss av teori. För Dauvé är separeringen mellan revolutionärer och arbetare något som endast en öppen upprorsituation kan övervinna. Vi vet dock idag att en sådan separering är en fiktion. Den enda organisering som kan organiseras revolutionärt är de egna attackerna mot värdet. Revolutionärer behöver inte intervensera mot arbetarklassen, utan endast mot kapitalförhållandet, kommunister skall inte föreslå aktioner, utan *bedriva* subversiv praktik. Det är detta som vi kallar för *bolsjevism utan parti*; medveten intervention för att stärka klasskampens kapitalnegerande tendenser.

Hur går då detta till i praktiken? Ett sätt är att använda sig av den praktiska reflexivitet som militanta undersökningar kan bidra till.⁸³ De militanta undersökningarna är verktyg som fungerar induktivt och intervenerande. Induktivt eftersom de hjälper oss att beskriva klasskampens belägenhet och intervenerande eftersom de kan bidra till utvecklandet av dessa kamper. Ett mer systematiserat uttryck för militanta undersökningar i Sverige idag är *Motarbetaren* – ett informationsblad som cirkulerar på arbetsplatser i olika delar av Sverige. I *Motarbetaren* beskrivs och sprids utomfackliga taktiker som arbetare använder sig av för att underlätta livet på arbetsplatserna. Informationsbladet gör att människor möter varandra, om än bara indirekt. De som sprider *Motarbetaren* och läser den, samt tar dess budskap på allvar, försöker redan idag att producera nya relationer som bygger på andra krafter och värden än de representativa. *Motarbetaren* är därför ett blygsamt försök att sprida självaktivitet, detta eftersom produktion av självaktiva människor redan idag är en nödvändig del för en framtida lyckad revolution:

När revolutionen släpps lös så kommer det inte att finnas något behov av att rättfärdiga vad som sker; snarare kommer det att handla om en fråga om att vara tillräckligt kraftfull för att kunna undvika förödmjukelser och övergrepp. Och detta är endast möjligt om enskilda män och kvinnor före den revolutionära explosionen börjar att vara självständiga: eftersom de inte behöver några ledare så kan de behärska sin egen revolt.⁸⁴

Bolsjevism utan parti är alltså namnet på den strategi vi förordar i klasskampen, det är det direkta deltagandet i *rörelsen mot värdet*, men denna upproriskhet måste kombineras med *flykten från värdet*. Denna flykt bort från kapitaldialektiken produceras av faktiska människors motsättningar mot kapitalet, inte av sig självt. Klasskampen konstitueras genom kapitalförhållandet. Men det vi kallar *övergivandets parti*, det vill säga flykten från kapitaldialektiken, kan aldrig uppstå spontant, även om detta parti många gånger producerats omedvetet. *Övergivandets parti* kännetecknas av dess praktik, inte av dess form. *Övergivandets parti* är därför de praktiker som konstituerar utsidor, förhållanden som flyr de kapitalistiska. Det vi benämner som ”Lenin i Skandinavien” är därför även ett projekt för att utveckla en historik, teori och praktik kring *övergivandets parti* som sedan kapitalismens födelse försökt lämna arbetet, kapitalet och alla andra kapitalistiska abstraktioner på historiens soptipp.⁸⁵ Kommuniseringens två framträdelseformer kräver följaktligen två former av aktivitet från revolutionärens sida: dels det omedelbara och direkta engagerandet i klasskampen och dels försöken att redan idag producera terräng och utrymmen (om än bara i teorin) som kan ta oss bort från kapitaldialektiken. Vi hoppas att våra läsare kommer att hjälpa oss med detta hårda men spännande arbete vi har framför oss.

februari 2005

⁸³ Större delen av *riff-raff* #3–4 handlar om militanta undersökningar. Dessutom finns två stycken militanta undersökningar med. Den ena analyserar klassammansättningen på en godsterminal och den andra beskriver klasskampen på en hamburgerrestaurang.

⁸⁴ Camatte, *This world we must leave* s. 123

⁸⁵ Vi tror att en artikel som Gilles Dauvés och Karl Nesics ”Att arbeta eller inte arbeta? Är det frågan?” (som publicerades i *riff-raff* #5), är ett bra exempel på en utgångspunkt för sådan historisk undersökning.

Litteratur:

- Balibar, Étienne & Immanuel Wallerstein. *Ras, nation, klass: mångtydiga identiteter*, Daidalos, Göteborg, 2002
- Butler, Judith. *Gender trouble – feminism and the subversion of identity*, Routledge, Great Britain, 1999
- Camatte, Jacques. *Capital and community: The results of the immediate process of production and the economic work of Marx*, David Brown, London, 1982
- Camatte, Jacques. "Origin and function of the party form" ur *Origin and function of the party form – essays by Jacques Camatte and Gianni Collu*, Dave Brown, London, 1977
- Camatte, Jacques. *This world we must leave and other essays*, Autonomedia, New York, 1995
- Collu, Gianni. "Transition" ur *Origin and function of the party form – essays by Jacques Camatte and Gianni Collu*, Dave Brown, London, 1977
- Dauvé, Gilles. *Vägrandets dynamik*, riff-raff, 2004
- Debord, Guy. *Skådespelssamhället*, Daidalos, Göteborg, 2002
- Deleuze, Gilles. *Vecket – Leibniz & barocken*, Glänta produktion, Göteborg, 2004
- Goldner, Loren. *Kommunismen är den materiella mänskliga gemenskapen – Amadeo Bordiga idag*, riff-raff #3–4, 2003
- Heidenstam, Verner von. *Hans Alienus*, Bonniers, Stockholm, 1892
- James, C.L.R. *Notes on dialectics – Hegel and Marx*, Friends of facing reality publications, Detroit, 1971
- James, C.L.R., F. Forest & Ria Stone. *The invading socialist society*, Bewick, Detroit, 1972
- Kant, Immanuel. *Kritik av det rena förnuftet*, Thales, Stockholm, 2004
- Kämpa tillsammans! *Vi vill ha allting! – en historisk bakgrund till den autonoma marxismen*, Malmö, 2003
- Lawrence, T. E. *Vishetens sju pelare: en triumf*, Natur och Kultur, Stockholm 1942
- Marx, Karl. "Den omedelbara produktionsprocessens resultat" ur *Ekonomiska skrifter: skrifter i urval*, Cavefors, Staffanstorp, 1975
- Marx, Karl. "Den tyska ideologin" ur *Människans frigörelse (ett urval ur Karl Marx skrifter av Sven-Eric Liedman)*, Daidalos, Göteborg, 1995
- Marx, Karl. *Filosofins elände: svar på Proudhons "Eländets filosofi"*, Proletärkultur, Göteborg, 1981
- Marx, Karl. *Kapitalet. Första boken*, Bo Cavefors Bokförlag/Clarté, Staffanstorp, 1970
- Marx, Karl. *Kapitalet. Första boken. Supplement*, Arkiv/Zenit, Lund, 1985
- Marx, Karl. *Kapitalet. Andra boken*, Bo Cavefors Bokförlag/Clarté, Köthen/DDR, 1971
- Marx, Karl. *Louis Bonapartes 18:e brumaire*, Arbetarkultur, Göteborg, 1971
- Marx, Karl. *Till kritiken av den politiska ekonomin*, Arbetarkultur, Stockholm, 1970
- Negri, Antonio & Michael Hardt. *Imperiet*, Glänta produktion/Vertigo, Göteborg/Stockholm 2003
- Nietzsche, Friedrich. *Historien och livet: en otidsenlig betraktelse*, Natur och kultur, Stockholm, 1924
- Pasolini, Pier Paolo. "Utveckling och framsteg" ur *Skrifter i fel tid*, Symposium, Stehag, 1993
- Roth, Karl-Heinz. *Die "andere" Arbeiterbewegung und die Entwicklung der kapitalistischen Repression von 1880 bis zur Gegenwart. Ein Beitrag zum Neuverständnis der Klassengeschichte in Deutschland*, Trikont, München, 1974
- Shakespeare, William. "Hamlet" ur *The complete works of William Shakespeare*, Collins & Sons, London, 1978
- Spengler, Oswald. *Västerlandets undergång: konturer till en morfologi om världshistorien. Band 2: Världshistoriska perspektiv*, Atlantis, Stockholm, 1997
- Spinoza, Baruch. *Etiken*, Thales, Stockholm, 2001
- Théorie communiste. *Communist theory*, john@anti-capital.net, inget utgivningsår angivet, ingen utgivningsort angiven.
- Thompson, E.P. *Herremakt och folklig kultur: socialhistoriska uppsatser*, Författarförlaget, Stockholm, 1983
- Weber, Max. *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*, Argos, Lund, 1978
- Zizek, Slavoj. *Ideologins sublima objekt*, Glänta produktion, Göteborg, 2001

Internetkällor:

- Camatte, Jacques. *Community and communism in Russia*
<http://www.geocities.com/~johngrey/comrus01.htm>
- Panzieri, Raniero. *The capitalist use of machinery: Marx versus the objectivists'*
<http://www.geocities.com/cordobakaf/panzieri.html>
- Tronti, Mario. *Lenin in England*
http://www.geocities.com/cordobakaf/tronti_england.html
- Tronti, Mario. *Social capital*
http://www.geocities.com/cordobakaf/tronti_social_capital.html